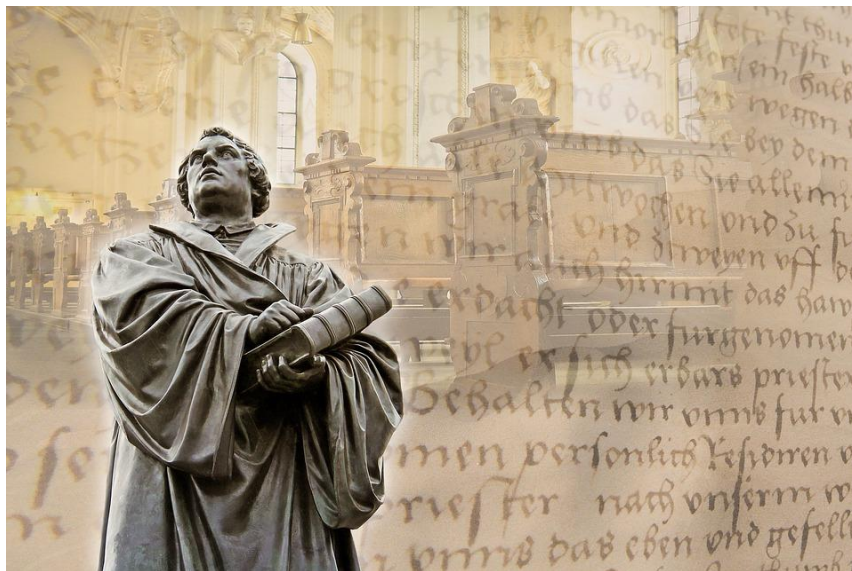

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

І. Л. Мацегора

ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Конспект лекції

для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія»
освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні
комунікації»

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № ____ від _____ 2023р.

Запоріжжя
2023

УДК : 81'25(075.8)
М 367

Мацегора І.Л. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія» освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні комунікації». Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. 97с.

Навчальний посібник розроблено з метою надання студентам необхідних знань із основ теорії перекладу та формування навичок їх практичного застосування у контексті майбутньої професійної діяльності. Навчальне видання містить теоретичні відомості з курсу «Вступ до перекладознавства», зокрема висвітлено теми: «Вступ до теорії перекладу», «Історія перекладацької діяльності», «Види перекладу», «Основи теорії перекладу», «Мовні одиниці перекладу», «Професійні перекладацькі компетентності».

Посібник містить основний виклад теоретичних питань з дисципліни, короткий глосарій перекладознавчих термінів та список використаної літератури, у якому подано рекомендовані для ознайомлення наукові та навчально-наукові праці.

Зміст видання відповідає робочій програмі дисципліни «Вступ до перекладознавства». Посібник призначений для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія» освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні комунікації».

Рецензент

О. В. Меркулова, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови.

Відповідальний за випуск

І. Я. Павленко, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри слов'янської філології.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Тема 1	Вступ до перекладацького фаху.....	6
Тема 2	Античний період історії перекладу	14
Тема 3	Перекладацькі традиції епохи Середньовіччя. Європейські традиції перекладу 14–19 ст.	22
Тема 4	Вітчизняні традиції перекладу. Українська школа перекладознавства	32
Тема 5	Види перекладу	41
Тема 6	Основи теорії перекладу	54
Тема 7	Теоретичні проблеми процесу перекладу	62
Тема 8	Лексико-семантичні проблеми перекладу	71
Тема 9	Граматичні проблеми перекладу	77
Тема 10	Основи професійної діяльності перекладача.	81
Короткий	термінологічний глосарій	90
Список	використаних джерел	95

ВСТУП

Перекладознавство як самостійна дисципліна і як розділ мовознавства було започатковано у 30–х рр. ХХ століття. На сьогодні ця галузь наукових досліджень має досить усталені традиції. У теоретичному та лінгвістичному плані перекладознавство тяжіє до соціолінгвістики, психолінгвістики, порівняльно-історичного, типологічного та зіставного мовознавства, граматики тексту і дотичне до таких понять, як мова і мислення, мовна картина світу, мова і культура.

Пропонований навчальний посібник є спробою викладення матеріалу у руслі теорії, яка трактує переклад як акт міжмовної комунікації. Це надасть змогу опанувати навчальний матеріал у співвіднесеності конфігурації мовних функцій у конкретних мовах та розбіжностей у засобах їх мовного вираження.

Дисципліна «Вступ до перекладознавства» є пропедевтичним курсом у процесі підготовки сучасного фахівця у галузі перекладу та міжкультурної комунікації.

Метою вивчення навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з предметом перекладознавства та його основними розділами, формування термінологічного базису цього напрямку філологічної науки. Основні завданнями вивчення дисципліни полягають у:

- формуванні поняття про складові перекладознавства, теорію, критику та історію перекладу,
- формуванні ключових понять загальної та часткових теорій перекладу;
- формуванні навичок застосування основ перекладацької техніки із мов, які вивчаються
- формуванні навичок аналізу мовних явищ у процесі перекладу

У результаті вивчення навчальної дисципліни згідно з освітньо-професійною програмою «Слов'янський переклад та міжкультурні комунікації» та стандарту вищої освіти спеціальності 035 «Філологія» студент повинен набути таких компетентностей:

- Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі перекладознавства в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.
- Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та перекладознавчий (залежно від обраної спеціалізації) аналіз текстів різних стилів і жанрів.
- Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мови, які вивчаються в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному,

нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя

- Здатність до володіння принципами професійної етики перекладача
- здатність передавати з однієї мови на іншу інформацію (як у письмовій, так і в усній формі) з урахуванням різниці між двома текстами, комунікативними ситуаціями і культурами

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен набути результатів навчання (знання, уміння тощо), що заплановані відповідно до освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні комунікації», та стандарту вищої освіти спеціальності 035 «Філологія»:

- Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.
- Володіти умінням знаходити оптимальний варіант відтворення мовленнєвих одиниць мовою перекладу.
- Знати принципи, технології та прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземними мовами.
- Здатність до володіння принципами професійної етики перекладача.
- Знати принципи, технології та прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземними мовами.

Набуті студентами знання та навички з дисципліни «Вступ до перекладознавства» стануть необхідними при здійсненні різних типів перекладу, під час виробничих практик, у подальшій професійній діяльності.

Тема 1.

ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ФАХУ

План

1. «Слово» про переклад.
2. Предмет, об'єкт і задачі лінгвістичної теорії перекладу.
3. Загальна та часткова теорії перекладу.
4. Переклад як вид людської діяльності та діяльності перекладача.

1. «Слово» про переклад

Слово *переклад* є зрозумілим і звичайним для всіх. Воно існує майже в кожній мові в різних контекстах: переклад твору, зробити переклад, надрукувати переклад, у процесі перекладу та ін. За даними академічного Словника української мови в 11 томах слово *переклад* означає: 1) процес людської діяльності, спрямований на передання інформації з мови-оригіналу (МО) на мову-перекладу (МП); 2) результат перекладацького процесу, тобто твір, речення та ін., викладений усно або на папері; 3) вид людської діяльності, спрямований на відтворення певного тексту МО в МП; 4) це умовна назва навчальних дисциплін, які вивчають особливості перекладацької діяльності, техніку виконання перекладу, процес перекладу, його види, способи, жанри та ін., результат діяльності перекладача.

Переклад з однієї мови на іншу – це ремесло, яке існувало зі споконвічних часів. Багато тисяч років тому племена, що говорили різними мовами, спілкувалися одне з одним, і вже тоді виникла потреба у перекладачах. Спочатку були перекладачі-аматори, згодом з'явилися професіонали. Спочатку перекладали, довго не мудруючи, потім виникли теорії перекладу. З розквітом художньої літератури почали говорити про переклад як про мистецтво. Як перекладати? Дискусія на цю тему триває вже не перше тисячоліття. Одні вимагали дослівного перекладу тексту на шкоду мові, якою перекладали. Інші намагалися донести до читача лише зміст тексту.

Французькі перекладачі ще у XVII столітті написали багато статей на захист буквального й вільного перекладу. Із властивою французам грайливістю один із них порівняв переклад з жінкою і говорив, що від

перекладу , як і від жінки, неможливо вимагати , щоб він був одночасно і красивим і вірним .

Невірність перекладу нерідко була причиною дипломатичних конфліктів. В Італії навіть була приказка: *«Перекладачі-зрадники»*. Колись переклад вважали справою, яка потребує великих спеціальних знань, але малоповажною. Філософ Монтеस्क'є, наприклад, відмовився вважати переклад творчою роботою.

Зараз невичерпне старання перекладачів отримало загальне визнання. Переклад, і як мистецтво, як ремесло, надзвичайно удосконалився. І вже немає тієї галузі, в якій не потребувалися би послуги перекладачів.

Переклад опинився у центрі людських проблем . Життя вимагає тісного спілкування з іншими народами, і руйнуються давні поняття й упередженості.

У науковій та літературно-критичній літературі існує багато висловлювань відомих людей про переклад та перекладачів, деякі з них наведенні нижче.

О.В. Федоров: *«Перевод означает умение выразить верно и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка»*.

І.В.Гёте: *«Переклад повинен не просто слугувати замість оригіналу, а повністю його замінювати»*.

І.А. Кашкін: *«Переводчику следует прорваться к первоначальной свежести непосредственного авторского восприятия действительности»*. Учений стверджував, що відчуття чужоземності у перекладі досягається *«не поверхностным копированием чужезычества, а путём глубоко понятной и чутко переданной сути, в которой заключена национальная особенность оригинала»*.

В. Гумбольдт: *«Перевод достигает своей высшей цели, пока и поскольку в нём ощущается чужое, но не чуждое; там, где чуждое проявляется как таковое и, может быть, даже затемняет чужое, там переводчик выдаёт, что он не дорос до своего оригинала»*. *«Каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, из пределов которого переводчику следует выйти, вступая в другой круг»*.

А.А. Фет: *«Заменить подлинник не только затруднительно, но физически невозможно»*.

Н Г. Чернишевський: *«Переводная литература у каждого из европейских народов имела очень важное участие в развитии народного самосознания... Поэтому историко–литературные сочинения только тогда не будут страдать очень невыгодною односторонностью, когда*

станут на переводную литературу обращать гораздо больше внимания, нежели как это обыкновенно делается теперь».

О. С. Пушкин: «Перевод – самый трудный род литературы». Він також піддав різкій критиці як «исправительные переводы», так і спроби переманити «слово в слово». Думка Пушкіна «передавать дух, а не букву», показывая писателей «в их собственном виде, в их народной одежде»

Пітер Устінов: «Человек, наделённый слишком многими способностями, кончает свою карьеру в должности переводчика в ООН». «Я не сторонник универсального языка. Конец истории с Вавилонской башней мне по душе. Если бы все мы понимали друг друга без переводчиков, мы бы давно уже погубили друг друга. Думаю, многих серьёзных кризисов удалось избежать потому, что переводчик намеренно или случайно искажил то, что один государственный муж сказал другому».

Юліан Тувим: «Переведённое стихотворение должно показывать то же самое время, что и оригинал. Труд переводчика сродни труду часовщика».

Англійський дослідник Т. Севорі: «Переклад має передавати слова оригіналу. Перекладає передавати думки оригіналу. Переклад має відобразити стиль перекладача».

Г. Гейне: «Перевод что женщина: если она красива, она не верна, если верна – некрасива».

К. Гельвецій: «Чтобы хорошо перевести сочинение, именно во второй раз дать ему жизнь – на своём языке. Достаточно, чтобы в портрете была видимость подобия. Нужно переводить не слово в слово, а передавать красоту красотой».

М. Твен: «Мало что на свете может сравниться со скукой, которую вызывает в нас хороши перевод».

В. С. Витгридов: «Перевод – одно из древнейших занятий человека».

К. Чуковський: «Для приобщения новых читателей к бесценному литературному наследию всех времён и народов – нужна была история художественного перевода, вооружающая переводчика и ясными принципами, дабы каждый, даже рядовой переводчик мог усовершенствовать свое мастерство». «В переводе должно быть передано главное, художественная индивидуальность переводимого автора во всём своеобразии своего стиля».

2. Предмет, об'єкт і завдання лінгвістичної теорії перекладу

У наш час можна впевнено стверджувати, що лінгвістична теорія перекладу міцно ствердилася як самостійна наукова дисципліна. Проте до сих пір залишається невирішеною ціла низка принципових питань, котрі визначають статус теорії перекладу. Одним із дискусійних питань серед науковців незалежної України залишається і на сьогодні питання про **ПРЕДМЕТ** та **ОБ'ЄКТ** теорії перекладу. Початок розвитку перекладознавства в Україні і близькому зарубіжжі припадає на радянську добу, тобто на часи існування СРСР. В той час на теренах сучасної України перекладачів готували лише такі провідні виші, як Київський національний університет ім. Т.Шевченка, Харківський національний університет ім. В.Каразіна та Одеський національний університет ім. І Мечникова. Так ось, ще за часів радянської доби велася гостра полеміка з часто протилежними думками щодо **ПРЕДМЕТА** та **ОБ'ЄКТА** теорії перекладу. Так, радянські вчені Ісаак Йосипович Рєвзін та Віктор Юлійович Розенцвейг стверджували, що **ОБ'ЄКТ** перекладу являє собою сам процес перекладу, при якому здійснюється перехід від однієї системи знаків до іншої та який може бути описаним в семіотичних термінах. Ці автори проводять принципове розмежування між процесом перекладу та результатом перекладу. Вони виходять з того, що традиційно наука про переклад будувалася як наука нормативна, головними завданнями якої були фіксація результату перекладу та вироблення критеріїв оцінки і якості перекладу.

Нормативна теорія перекладу вибудовувалася емпірично, на основі зіставного аналізу першотвору і перекладу. Теоретичні засади при цьому запозичувалися з лексикології, граматики, стилістики та літературознавства. При такому підході, на думку І.Й. Рєвзіна та В.Ю.Розенцвейга, неможливо досягти теоретичного пізнання процесу перекладу. Адже наука, яка прагне описати переклад як процес, має бути не нормативною, а теоретичною. Тобто вона має описувати не те, що має бути, а те, що закладено в самій природі явища.

Проти такої точки зору виступив Олександр Давидович Швейцер, який вважає, що таке категоричне протиставлення теоретичного та нормативного підходів не є оправданим. Адже виключення із розгляду результатів процесу перекладу невиправдано звужує **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу та не сприяє виявленню його суті. На думку вченого, переклад являє собою цілеспрямовану дію, яка відповідає певним вимогам і нормам та яка орієнтується на досягнення певного результату. Ці норми відображають ціннісну

спрямованість перекладача, без врахування якої неможливо задовільно пояснити логіку перекладацьких рішень. Отже, О.Д.Швейцер включає в **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу як сам процес перекладу, так і результат процесу перекладу. Як бачимо, дослідники перекладу стараються визначити **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу без врахування того, що переклад – це складне, комплексне явище, на яке впливають багато найрізноманітніших факторів [цит. за : 10, с. 20].

І розуміння саме цієї обставини досягається в тій чи іншій мірі в працях Вілена Наумовича Комісарова. На його думку, саме результат перекладу являє собою ту безпосередньо явну реальність, на основі аналізу якої можна зафіксувати, як відбувався процес перекладу. Лінгвістична теорія перекладу має справу як з текстами мови оригіналу (МО) та текстами мовою перекладу (МП), так із власне процесом перетворення текстів першотвору в текст перекладу. Проте і такий підхід не є достатнім. Адже перекладацька діяльність носить за визначенням посередницький характер. Завдяки перекладу забезпечується можливість міжмовної комунікації. А це означає, що для створення повноцінного перекладу тлумач має приймати до уваги особливості автора вихідної інформації та особливості адресата(тів): їхні знання, їхній досвід, а також усі інші особливості міжкультурної комунікації, які можуть впливати на хід та результати процесу перекладу. І це означає, що **ПРЕДМЕТ** теорії перекладу має комплексний характер та не обмежується лише процесом перекладу і його результатом. Лінгвістична теорія перекладу, на думку В.Н.Комісарова, розглядає переклад в широких рамках міжкультурної комунікації та вивчає усі її аспекти та визначальні фактори, як власне мовні, так і зовнішні по відношенню до мови, які прямо чи опосередковано впливають на вибір мовних одиниць в процесі перекладу.

Отже, як бачимо із цієї полеміки, серед науковців немає єдності щодо використаної ними термінології. Перш за все привертає увагу відсутність чіткого розмежування між поняттями **ПРЕДМЕТ** наукового дослідження та його **ОБ'ЄКТ**. Було б виправданим як **ОБ'ЄКТ** дослідження розглядати саме те, що дійсно належить до кола матеріальних благ світу, а як **ПРЕДМЕТ** дослідження – певну проблему, на рішення якої саме і направлене наукове дослідження. Виходячи з цього, під **ОБ'ЄКТОМ** лінгвістичної теорії перекладу слід розуміти посередницьку перекладацьку діяльність в рамках міжкультурної комунікації, яка проявляється безпосередньо як процес перекладу та яка відображена в результатах перекладу. **ПРЕДМЕТОМ** теорії перекладу слугує вивчення закономірностей

процесу перекладу та факторів, які впливають на хід процесу перекладу та визначають результат перекладу.

3. Загальна та часткова теорії перекладу

Загальна теорія перекладу – наукова дисципліна, яка вивчає за допомоги різних методів та прийомів структуру перекладу та найбільш загальні його закономірності. Загальна теорія перекладу зазвичай протиставляється так званим частковим теоріям перекладу, які, в свою чергу, розгалужуються на два великі розділи. Перший із них розглядає закономірні відповідності форм двох конкретних мов та регулятивні засоби переходу від конкретної мови А до конкретної мови Б, і навпаки. Це, наприклад, часткова теорія перекладу німецької і української, англійської і української, російської і української, польської і української та інших мовних пар. Як бачимо, часткові теорії перекладу найтіснішим чином мають справу із зіставною (контрактивною) лінгвістикою. Другий вивчає часткові закономірності певних видів перекладацької діяльності, притаманних саме цим видам перекладу, вказуючи на їхні відмінності від інших видів перекладу. Сюди належать, наприклад, теорія художнього перекладу тощо. До теоретичних напрацювань цього розділу належать окремі теорії перекладу: теорія військового перекладу, юридичного, економічного, медичного, технічного тощо. Загальні ж закономірності перекладу як інтелектуальної діяльності, які притаманні усім видам перекладу незалежно від зіставних мов, від форми перекладацької діяльності та умов її проведення, незалежно від змісту та прагматичної спрямованості текстів перекладу, вивчаються загальною теорією перекладу.

Як не парадоксально, але переклад як одна із самих давніх та складних видів людської діяльності має досить молоду теорію. Хоча за віком вона є такою ж як генетика та кібернетика. Для того щоб зрозуміти, в чому полягає складність перекладацьких зусиль та які протиріччя приходиться долати перекладачеві, щоб максимально об'єктивно оцінити доречність та обґрунтованість перекладацьких дій, а саме їхні «плюси» і «мінуси», необхідно виявити суттєві ознаки перекладацької діяльності та досконало вивчити її структуру. Окрім того, слід визначити характер відносин між трьома постійними співучасниками перекладу: **АВТОРОМ (ВІДПРАВНИКОМ)** вихідного тексту, **ПЕРЕКЛАДАЧЕМ** та **АДРЕСАТОМ (ОТРИМУВАЧЕМ)** тексту перекладу. Розпочати

вивчення питань загальної теорії перекладу доречно з аналізу самого поняття **ПЕРЕКЛАД**.

На сьогодні відомо багато різних визначень перекладу. Кожен дослідник, який прагне розробити власну теорію, як правило, подає і своє тлумачення об'єкту дослідження. Так, наприклад, французький тлумач та теоретик перекладу Едмон Карі пояснює складнощі у визначеннях перекладу таким чином: «Поняття перекладу насправді є досить складним не тільки тому, що в наш час число його тлумачень різко збільшилося, але і тому, що воно постійно змінювалося протягом століть. Можливо, саме це обтяжувало роздуми багатьох авторів, які, погоджуючись з думкою попередників або піддаючи їх критиці, самі не помічали, що не завжди говорили про одне і те ж». Насправді, переклад являє собою надзвичайно складне та багатогранне явище, описати всі суттєві сторони якого одним, навіть досить розвернутим, визначенням дуже складно, або й взагалі неможливо. Перш за все слід мати на увазі, що саме слово **ПЕРЕКЛАД** є багатозначним і навіть в межах даної наукової дисципліни співвідноситься щонайменше з двома різними поняттями: **ПЕРЕКЛАД** як певна інтелектуальна діяльність, тобто **ПРОЦЕС**, і **ПЕРЕКЛАД** як результат цього процесу, продукт діяльності, інакше кажучи, словесний твір, створений перекладачем.

4. Переклад як вид людської діяльності та діяльності перекладача.

Переклад є видом діяльності людини, що спрямований на відтворення одиниць мови оригіналу в мові перекладу. У наш час поступово підвищується інтерес до перекладу як виду діяльності, оскільки перекладацька справа, яка стимулюється розвитком літератури, зростанням науки як системи знань, інтенсифікацією міжнародних контактів тощо, набуває в наш час неабиякого значення. Про це свідчить велика кількість праць, присвячених окремим питанням перекладу, а також їх актуальність: переклад вивчається багатьма науковими дисциплінами (мовознавством, літературознавством, мистецтвознавством, дипломатичною, військовою, інженерною, комп'ютерною справами, культурологією та ін.). К. Райс і Х. Фермеєр вважають, що переклад – це перш за все різновид практичної діяльності перекладача, а успіх усіякої діяльності визначається тим, якою мірою вона досягла своєї мети. Переклад завжди здійснюється для чого-небудь. Перекладач намагається виконати певне завдання, яке він сам перед собою

поставив або одержав від замовника, в інтересах якого і за дорученням якого відбувається процес перекладу. Цілі перекладу можуть бути вельми різноманітними. Отже, тексти, одержані в результаті перекладів, будуть принципово відрізнятися один від одного. При цьому не має значення, наскільки переклад відповідає оригіналу, адже він орієнтований на певне завдання, має певну мету.

Переклад як результат діяльності перекладача являє собою текст, викладений МП усно або на папері. Зв'язок такого перекладу з оригінальним твором є динамічним; він залежить від самого тексту, ситуації і функції перекладу:

- спеціальні тексти більш тісно пов'язані з конкретною ситуацією, внаслідок чого легше встановити функцію таких перекладів;
- чим конкретнішою є ситуація, а функція – яснішою, тим сильнішою є орієнтація на текст перекладу;
- чим більш «літературним» є текст оригіналу або перекладу, тим сильнішою є залежність від «активізації» читача;
- чим більш «літературним» є текст перекладу, тим вищий статус оригіналу як витвору мистецтва [20, с. 85].

Найкращим і найталановитішим буде вважатися такий переклад, в якому вдалося зберегти єдність змісту і форми, правильно відтворити авторську інтенцію, авторський стиль. Переклад може бути здійсненим з однієї мови на іншу (споріднену, неспоріднену, близькоспоріднену); з літературної мови на діалект або навпаки; з давньої мови на сучасну [7, с. 201] та ін.

Своєрідною в теорії перекладу є позиція Т. Севорі щодо визначення вимог (автор називає їх принципами) до перекладу. Проаналізувавши теорії різних авторів, дослідник дійшов висновку, що як таких загальноприйнятих принципів перекладу не існує взагалі. На доказ цього постулату він наводить перелік опозиційно підібраних подібних формулювань, серед яких висуваються протилежні, іноді – взаємно заперечні вимоги:

- Переклад має передавати слова оригіналу.
- Переклад має передавати думки твору-оригіналу.
- Переклад має читатися як оригінал.
- Переклад має читатися як переклад.
- Переклад має відображати стиль оригіналу.
- Переклад має відображати стиль перекладача.
- Переклад має читатися як твір, сучасний оригіналу.

- Переклад має читатися як твір, сучасний перекладачеві.
- Переклад може допускати виправлення і доповнення.
- Переклад не може допускати виправлень і доповнень.
- Віршовані твори необхідно перекладати прозою.
- Віршовані твори необхідно перекладати тільки віршованою формою [цит. за : 3, с. 18].

Т. Севорі відзначає, що перекладач сам повинен вибрати шлях між буквальним і вільним перекладом. Для цього твір МП має бути подібним до оригіналу, читатися як оригінал, наскільки це дозволяють норми МП. Інша справа, що різні типи перекладу враховують не всі, а лише деякі з перелічених вимог; і ті з них, що притаманні свавільному перекладу, не можуть бути властивими адекватному перекладу і т. д. Таким чином, для створення цілком позитивного, вдалого перекладу необхідно не тільки передати зміст, а й відтворити форму твору МО в МП, зберегти метрику (для поетичних творів), образність, мовні засоби, стилістичні фігури, тропи, а також передати прагматику твору і авторську інтенцію.

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає складність виокремлення перекладознавства як самостійної галузі філологічної науки?
2. Наведіть відомі вам визначення перекладу.
3. Що становить об'єкт та предмет перекладознавства?
4. У чому полягають відмінності між загальною та частковою теорією перекладу?
5. Назвіть видатних представників галузі перекладознавства.

Тема 2.

ІСТОРІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЛЬНОСТІ : АНТИЧНИЙ ПЕРІОД

План

1. *Перекладацькі традиції давніх цивілізаційних культур.*
2. *Перекладацькі традиції у Стародавній Греції.*
3. *Розвиток перекладу у Давньому Римі.*

1. Перекладацькі традиції давніх цивілізаційних культур

Немає сумніву, що перші контакти між народами, що говорять на різних мовах, були усними. Переклад, очевидно, досить довго існував без письмової фіксації. У нас майже немає свідчень про переведення бесписемної пори. Однак історичні дані, а також загальні міркування про наявність різномірних контактів між народами навіть в найдавніші часи дозволяють припускати, що усний переклад з'явився задовго до виникнення писемності.

Найдавніше з відомих нам зображень перекладача – на давньоєгипетському барельєфі відноситься до III тис. до н. е. Тоді завданням перекладача, як і зараз, було, мабуть, забезпечення контакту між людьми, що говорять на різних мовах. Його роль посередника в передачі інформації вважали необхідною і важливою, проте на давньоєгипетському барельєфі фігура перекладача вдвічі менше за розміром фігур сановників, які проводили бесіду, – значить, його розглядали як обслуговуючий персонал, а роль його вважалася другорядною, підпорядкованою. Австрійська дослідниця історії усного перекладу М. Снелл-Хорнбі зазначає, що в Стародавньому Єгипті до перекладача ставилися дещо зневажливо, бо він умів говорити на мові мерзенних варварів і тому сам був гідний презирства. З іншого боку, в давньоєгипетських текстах XXVIII–XX ст. до н. е. неодноразово згадується «начальник перекладачів». Це означає, що перекладачі в Стародавньому Єгипті представляли особливі професійні групи і мали власну ієрархію. Імовірно такі «загони» перекладачів існували при канцелярії фараона і при храмах. Перекладали вони, мабуть, і усно, і письмово. Правда, письмові переклади цієї самої ранньої пори до нас не дійшли.

Перші документальні пам'ятки перекладу в Єгипті відносяться до XV в. до н. е. Це переклади дипломатичного листування з давньоєгипетської мови на аккадським клинописом. Трохи пізніше, за царювання Рамзеса II (XIII ст. до н. е.), Починається епоха найвищого розквіту Стародавнього Єгипту; до неї відноситься найбільша кількість пам'ятників перекладу: дипломатичних і договірних текстів. Потім настає деяке затишшя, і нова хвиля перекладів приходить на епоху

завоювання Єгипту Олександром Македонським – адже місцеве населення не знало грецької мови, на якому говорили завойовники і яка була введена як офіційна. У V ст. до н. е. Геродот відзначав: «У Єгипті існує сім різних каст: жерці, воїни, коров'ячі пастухи, свинопаси, дрібні торговці, толмачі і керманічі».

Культура перекладу була також висока і в Стародавньому Шумері. Тут ще до кінця III тис. до н. е. використовувалося письмо у вигляді клинопису, Шумер на ранньому етапі своєї історії потрапив під аккадське панування, але зберіг культурне верховенство. Шумерська і аккадська мови були, мабуть, в рівній мірі вживалися в громадському побуті. Про це свідчать збережені шумеро-аккадські словники, граматичні посібники, а також паралельні списки виразів на цих двох стародавніх мовах. Стародавній Шумер зберіг для нас найпершу в історії людства згадку про перекладачів взагалі. Збереглися глиняні таблички XXIII в. до н. е.), де згадується «мелуській драгоман» (тобто перекладач) і «кутійській драгоман» а також відомості про видачу драгоманам борошна, пива і т. п. У розвитку перекладацької справи в Шумері велику роль грали школи. Шумерська школа є-дуба (тобто «Будинок табличок») склалася в III тис. до н. е. Навчали в ній переписувачів, але, оскільки канцелярських мов було дві – шумерська і аккадська, кожен переписувач обов'язково повинен був вміти перекладати. Керівник школи носив титул «батько дома табличок», викладачів називали «великими братами» а учнів – «синами будинку табличок». Вчення, мабуть, було нелегким, оскільки шумерська і аккадська мови не споріднені одна одній. На випускному іспиті писар повинен був показати вміння перекладати як усно, так і письмово з обох мов, знати основні терміни і їх вимову.

Чималу роль відіграв переклад також і у Вавилоні, Зокрема, становлення аккадської літератури Вавилону цілком базується на перекладацькій діяльності. В основі багатьох відомих творів – переклади шумерських текстів. Навіть відома «Поема про Гільгамеша», записана на 12 клинописних табличках, має, можливо, шумерське джерело. Вавилонська література I тис. до н. е. – це кілька мільйонів клинописних табличок, на яких відображені десятки тисяч текстів.

Прямі згадки про перекладачів відносяться вже до нововавілонського часу – з I тис. до н. е. З цих згадок стає зрозумілою чітка посадова ієрархія «Сепіру», тобто перекладачів, у Вавилоні: царські перекладачі, перекладачі намісників, перекладачі керуючих і, нарешті, перекладачі при військах і храмах. Крім цього, аж до X ст. до н. е. використовується термін *targamanni* – «драгоман». Так називали тільки перекладачів з тубільних мов на аккадську.

Є відомості і про перекладацьку діяльність в стародавній Хетській державі (XVIII–XIII ст. до н. е.), де говорили хетською – індоєвропейською за типом мовою. Починаючи з XV ст. тут виконувалися письмові переклади, наприклад, з хуритської мови на хетську, які представляли собою вільні перекладання з елементами адаптації. Про контакти з іншими стародавніми культурами дійшли до нас шумеро-акадо-хетські словники. Судячи з пам'ятників і непрямим свідченням, тут існувала як культура послівного перекладу, так і культура вільної обробки вихідного тексту. Шумерська література зробила істотний вплив на стародавньоєврейську і давньогрецьку культуру.

2. Перекладацькі традиції у Стародавній Греції

Античність, як грецька, так і римська, вважається предтечею європейської цивілізації. Її творча сила не раз впливала на розвиток європейської культури (епоха Відродження, класицизм, неокласицизм і т. п.). Унікальність античної культури перш за все в тому колосальному творчому потенціалу, який вдалося розвинути Греції, а згодом і Риму в історично короткий проміжок часу (VI-I ст. до н. е.). Це знайшло своє відображення в багатстві письмовій літературі.

Давньогрецьку цивілізацію історики не випадково відносять до «первинних». Це означає, що вона мало жила в впливом ззовні і відчувала себе як самодостатня. У греків за кілька століть сформувалася різнобічна і систематизована словесна культура, як усна, так і зодягнена в письмову форму. Необхідності в перекладі творів з чужих мов не виникало, і на протязі всього періоду грецької античності нам не відомо жодного твору літератури, яке було б перекладом. «Однак, констатуємо відсутність перекладу «ззовні», жодним чином не можна стверджувати, що давньогрецька культура обходилася без перекодування інформації. Для таких культур, як грецька, очевидно, варто ввести поняття «внутрішнього» перекладу. Це поняття застосовне насамперед до давньогрецької інтерпретації власної епічної творчості. Якщо частина давньогрецьких жанрів, таких як лірична і гімнічна поезія, риторика, були авторськими, то епос, початково існуючи в усній формі, існував у великому різноманітті авторських трактувань, що відбилося, зокрема, в давньогрецькій трагедії. «Електра» Евріпіда і «Електра» Евріпіда, «Орестейя» Есхіла і «Орест» Евріпіда – не що інше, як різні інтерпретації, свого роду «внутрішні» переклади відомого давньогрецького міфу.

При цьому важливо, що міф древні греки розглядають як реальність, а не як вигадку; усвідомлення вимислу з'являється набагато пізніше. У світосприйнятті стародавнього грека боги Олімпу настільки ж реальні, як він сам і його сучасники, а те, що відбувалося з ними – так само реально, як життя будь-якої людини того часу і як історичні події минулого і сучасності. Причому письмовий текст не розглядається в античності як самостійна цінність, йому не поклоняються. Сильне релігійне почуття стародавні греки відчувають до самого язичницького міфу, який відомий їм з дитинства з усних переказів і не має форми остаточного письмового тексту (подібно тексту Біблії для європейця середньовіччя), і особливо цінують майстерність подачі цього міфу.

Гомер для них – один з таких майстрів. У тому ж ряду великі трагіки Стародавньої Греції – **Есхіл**, **Софокл** і **Евріпід**. Тому найважливіша особливість текстового оформлення відомих сюжетів в давньогрецький період шляхом їх «внутрішнього перекладу» – це відсутність пієтету перед письмовим текстом і відсутність уявлення про стійкість остаточного тексту. У цьому, можливо, одна з причин поганого збереження давньогрецьких літературних пам'яток. Відомо, що греки з гордістю ставилися до інших народів, називаючи їх варварами, і неохоче вивчали «варварські» мови. Але контакти з зовнішнім світом у греків, безумовно, існували або забезпечувалися діяльністю перекладачів-найманців, тобто варварів, які знали грецьку мову. Такі перекладачі згадуються навіть в літературних пам'ятках, наприклад в романі **Флавія Філострата** «Життя Аполлона Тіанського» (III ст. н. е.). З істотними слідами діяльності перекладачів ми стикаємося лише в пізній період Стародавньої Греції, і до того ж на територіях грецьких завоювань. Так, в Олександрії в 285-243 рр. до н. е. був здійснений переклад Біблії грецькою мовою, виконаний ще в рамках старої, дохристиянської традиції, тобто з неабиякою часткою адаптації і переказу.

При цьому важливо, що міф древні греки розглядають як реальність, а не як вигадку; усвідомлення вимислу з'являється набагато пізніше. У світосприйнятті стародавнього грека боги Олімпу настільки ж реальні, як він сам і його сучасники, а те, що відбувається з ними – так само реально, як життя будь-якої людини того часу і як історичні події минулого і сучасності. Причому письмовий текст не розглядається в античності як самостійна цінність, йому не вклоняються. Сильне релігійне почуття стародавні греки відчувають до самого язичницького міфу, який відомий їм з переказів і не має форми остаточного письмового тексту (подібно тексту Біблії для європейця середньовіччя), і особливо цінують майстерність подачі цього міфу.

3. Розвиток перекладу у Давньому Римі

Стародавні римляни на відміну від стародавніх греків перекладом користувалися широко, причому переважав саме переклад іноземних, зовнішніх мов, який зіграв значну роль в формуванні римської культури епохи античності. Висловлюються навіть крайні точки зору про те що римська культура представляла собою системної переклад грецької культури. Але докладне вивчення пам'ятників Стародавнього Риму дозволяє зробити висновок про те, що римська культура, відчуваючи на початку свого формування потужний стимул у вигляді досягнень грецької культури, потім йшла в своєму розвитку власним шляхом. Так чи інакше, Рим на ранньому етапі свого становлення мав найбільш тісні контакти саме з Грецією, і найбільший обсяг переказів припадав в зв'язку з цим на частку грецької мови. Початок постійним контактам Риму і Греції поклато вторгнення в Італію епірського царя Пірра у 280 р, що закінчилося невдачею (відома «Піррова перемога»). Грек Бенкет, зрозуміло, ставився до римлян як до варварів і тому навряд чи знав латинь; за непрямыми даними можна вважати, що спілкування Пірра з римлянами здійснювалося через перекладачів. Цікаво, що і самі римляни вважали свою мову варварською і високо шанували грецьку, на якій писали перші історіографи, такі як **Квінт Фабій Пиктор** (III в. до н. е.). Знання грецької мови було свідченням освіченості і високого статусу в суспільстві, і дипломатичні контакти з греками в ту пору забезпечувалися перекладом, який виконували громадяни Риму. Так, перший відомий нам по імені усний перекладач – це сенатор **Гай Ацилій**, який виступав в ролі перекладача в сенаті, коли в 155 р до Риму прибуло грецьке посольство, представлене філософами **Корнеадом**, **Діогеном** і **Кріптолаєм**.

Родоначальником перекладу писемних пам'яток і зачинателем римської літератури вважається грек з Тарента, вільновідпущеник **Луцій Лівій Андроник** (бл. 275-200 рр. до н. е.). Андроник переклав латинською «Одісею» Гомера, яка протягом наступних 200 років була обов'язковим читанням римських школярів. Андроник розробив різні прийоми адаптації грецьких творів до римської дійсності і культури. Саме він першим заміняв при перекладі імена грецьких богів на імена відповідних їм римських богів. За допомогою транскрипції він вводив в текст латинського перекладу грецькі слова, що позначали екзотичні реалії. Замінюючи грецькі метричні розміри на народний сатурнійський вірш, він поклав початок римської класичної поезії. Відомо 12 назв грецьких комедій і трагедій, які перевів Андроник, виступаючи одночасно в якості режисера і актора при їх постановці. Фактично Лівій

Андроник може вважатися родоначальником того методу адаптаційного перекладу, який широко застосовувався римськими перекладачами згодом.

Наступною великою фігурою в області перекладу в Римі був Квінт Енній (239-169 рр. до н.е). Володіючи трьома мовами: рідною окською, грецькою і латинською, Еній прославився як власними творами, так і перекладами. Вже в творчості Енія з'явився феномен, який яскраво характеризує римські переклади з грецької: вони в більшій мірі є засвоєнням грецького вихідного матеріалу, ніж перекладом текстів в нашому сучасному розумінні.

Відомий римський комедіограф **Тит Макцій Плавт** (к. I- поч. II ст. до н. е.) теж будував свої комедії на основі грецьких, використовуючи прийом контамінації, тобто з'єднуючи досить точний переклад окремих фраз з власними фрагментами. Характерно, що і сам Плавт, і його сучасники, очевидно, вважали творіння Плавта перекладами. Про дві з його комедій прямо сказано: «Плавт переклав варварською мовою» (тобто латиною). Треба відзначити, що Плавт навмисно підсилював простонародний відтінок мови героїв своїх комедій, тому особливо високо цінувався плебсом. Твори представників Посідіппа, Алексіда, Филемона – використовував у своїй творчості Цецилія Стацій (220–168 рр. до н. е.). На думку Авла Геллі, «нової аттичної комедії» Менандра, переклади його часу також тьмяніють перед грецькими оригіналами.

Воістину грандіозна перекладацька творчість **Публія Теренція Афра** (190-159 рр. до н. е.). І справа не тільки в його об'ємі – за деякими відомостями, Теренцій переклав з грецької близько 100 комедій. Важливо інше: використовуючи весь досвід обробки грецького драматичного матеріалу попередніми авторами, Теренцій вклав в уста персонажів витончену літературну мову. У цій промові немає грубих, простонародних виразів, але немає і архаїзмів, що дозволило сучасникам бачити в ній зразок літературної норми. Тому Теренція за життя цінували передусім серед освічених аристократів-еллінофілів. Цезар відмічає «чисту мову» Теренція, хоча і говорить, що по «комічній силі» йому з греками не зрівнятися, а Цицерон пише, що Теренцій «все висловлює витончено, всюди кажучи солодкогolosно». До нас повністю дійшли 4 комедії, що є перекладами комедій Менандра, і 2 комедії, основою яких були твори **Аполлодора Критського**. Всі вони потім були включені в програму вищого римської освіти, а їх автора вшановували як члена Великої квадриги: Теренцій, Цицерон, Вергілій, Саллюстій. Таким чином, до кінця II ст. формується літературна латинська мова, багато в чому завдяки численним

перекладам з грецької. Освоєння ж грецької шляхом перекладу призводить до створення самостійної римської літератури. При цьому кожна з античних мов – як латинська, так і грецька – посідають в римській культурі і суспільному житті свою, особливу нішу. Статус грецької мови став подвійним: з одного боку, це «мова нижчих шарів, рабів, а з іншого боку – мова освіченої еліти».

Приблизно до цього ж часу належать і перші теоретичні міркування про переклад. Вони належать відомому ораторові, філософу і політичному діячеві **Марку Туллію Цицерону** (106-43 рр. до н.е.). Перекладом Цицерон займався і сам, причому з юного віку. У 16 років він переклав грецьку поему по астрономії – «Явища» Арата; потім, в 32 роки, відомий твір Ксенофонта (IV ст. до н.е.) «Домобуд». Цицерон вважав, що дослівний, буквальний переклад – свідомство мовної бідності і безпорадності перекладача. Він закликав передавати не форму, а зміст твору, підбираючи слова «не за рахунком, а як би по вазі»; слідувати законам мови перекладу; орієнтуватися при виборі відповідників на читача або слухача – тобто вважав важливою установку на конкретного реципієнта.

До I ст. н. е. римська література засвоїла практично всі жанри грецької літератури і стала розвиватися самостійно. Тепер переважає не прямий вплив – через переклад, а опосередкований – через сюжетіку. Воно доповнюється вже розробленим методом орнаментального використання окремих точно перекладених цитат з грецьких авторів (контамінація). Так, Квінт Горацій Флакк (65-рр. до н.е.) сюжетно і архітонічно найчастіше слідує раннім грецьким поетам: Архілоху, Сапфо, Алкею, Анакреонту, Мімнерму, Піндару. Наслідуючи еолійським поетам також і в метриці, і в стилі, Горацій не є сліпим наслідувачем – їх мотиви і цитати служать лейтмотивом або епіграфом до тієї теми, яку поет розвиває самостійно, домагаючись бездоганної форми при стислій виразності мови. Горацій творчо користується багатющим арсеналом грецької сюжетіки і стилістики, досягаючи нової літературної якості – тієї гармонії форми і думки, яка властива тільки його творчості.

Починаючи з I ст. н. е. провідним стає прозаїчний переклад. Ще у I ст. до н. е. історик Сісенна (118-67 рр. до н. е.) перекладає на латинь «Мілетські розповіді» Арістіда Мілетського. Поряд з іншими жанрами, в перші століття нашої ери серед перекладів переважає роман. Причому в Римі було створено, по суті, всього 2 власних роману на латині: «Сатирикон» Петронія і «Золотий віслик» Апулея; інші відомі романи були перекладними. У II ст. з'являється «Історія Аполлонія, царя Тирського», на початку III ст. – «Щоденник Троянської війни», потім –

«Діяння Олександра» в перекладі Юлія Валерія, а в IV ст. – «Історія падіння Трої», а також «Іудейська війна» Йосипа Флавія, написана у I ст. грецькою мовою.

Питання для самоконтролю:

1. Чому з'явилася потреба у перекладацькій діяльності?
2. Хто були перші перекладачі і чому саме вони?
3. Які найдавніші переклади збереглися до сьогодні?
4. Назвіть перекладачів античності, яких ви знаєте.
5. У чому полягає відмінність між перекладацькими традиціями у Стародавній Греції та Стародавньому Римі?

Тема 3.

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАДИЦІЇ ЕПОХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.
ЄВРОПЕЙСЬКІ ТРАДИЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ 14–19 СТ.**

План

1. *Перекладацькі традиції в епоху Середньовіччя.*
2. *Перекладацькі традиції середніх віків у Східних країнах.*
3. *Особливості перекладу в епоху Відродження.*
4. *Європейські традиції перекладознавства у Нову Добу.*

1. Перекладацькі традиції в епоху Середньовіччя

Античний світ повільно і непомітно згасає, переростаючи в європейський. Ми не можемо назвати точну дату, коли має сенс говорити про власний європейський світ. Але відправною точкою, як завжди, служить людина і людське суспільство. А людина на порубіжжі ер перейшла від розчленованої, розпорошеного в навколишній природі язичницького сприйняття світу – до монотеїстичного. Для європейських народів провідним варіантом такого сприйняття стало християнство. Саме ця грандіозна зміна у сприйнятті людиною себе і світу зумовила новий підхід до перекладу і закріпила його на довгі століття.

Християнство принесло з собою Святе письмо – священний текст, до якого люди вже не підходили з колишніми, античними мірками.

Текст цей, даний Богом, шанувався як святиня. Надзвичайно важливо, що це був письмовий текст, тобто текст, що має закінчене оформлення. В принципі в історії народів Європи вже відома була на той час традиція релігійного сприйняття письмових знаків мови. Стародавні германці дохристиянської доби саме так на порубіжжі ер сприймали свої руни. Сакральний характер мала кожна руна сама по собі, поза її зв'язку зі значенням. Значення її представляло собою таїнство і перебувало у віданні жерців. Використання рун для складання слів зв'язного тексту, тобто для передачі інформації, було в той час явно другорядною областю їх застосування.

Шанування тексту Священного писання ґрунтувалося не так на шануванні окремих графічних знаків (букв), як на шануванні Слова, яке з самого початку сприймалося як найменша можлива частка, що прямо пов'язує людину з Богом.

Це середньовічне європейське сприйняття тексту дає ключ до розуміння середньовічної теорії перекладу. Вона спирається на середньовічне уявлення про природу мовного знаку, а це уявлення, в свою чергу, йде корінням у філософію неоплатонізму. Її принесли на християнський ґрунт **Блаженний Августин** – на Заході і **Псевдо-Ареопагіт** – на Сході Європи. В центрі цих уявлень – *іконічна природа слова*. Це означає, що слово є образ речі; причому існує внутрішній нерозривний зв'язок між словом і річчю. Уявлення про іконічну природу слова згодом зміниться альтернативною уявлень (в сучасній лінгвістиці цей зв'язок може трактуватися і як іконічна, і як випадкова). Але тоді, в культурі середньовіччя, іконічна природа слова була аксіоматичною.

Отже, слово є образ речі. Тому, в принципі слово може відобразити річ ще раз – в іншій мові. У такому підході була закладена принципова можливість перекладу. Потрібного нерозривного зв'язку можна досягти, обравши інший іконічний знак для даного слова, вірніше – той же по суті, але виражений засобами іншої мови. Але в такому випадку перекладач зобов'язаний чітко і послідовно, без вилучень, відображати кожне слово, інакше він спотворить саму реальність. Говорячи про специфіку перекладу Середньовіччя, ми перш за все маємо на увазі переклад письмовий; правда, у нас є відомості про те, що на Сході, в Індії, існував послівний усний переклад, очевидно, що базувався на тій же іконічній теорії. Однак в європейській традиції він невідомий. Те, що писемність принесла європейським народам християнство, – факт загальновідомий. Це були дуже схожі між собою

графічні системи, побудовані на основі греко-латинських буквених знаків. У всіх від початку переважав фонематичний принцип фіксації мови. Але в дослідженнях, присвячених історії писемності, як правило, не робиться акцент на тому, що писемність виникла як інструмент перекладу і першим письмовим текстом майже у кожного з європейських народів був текст Біблії. Значить, фактично писемність початково потрібна була саме для перекладу.

Розглянемо типові риси середньовічних переказів на прикладі одного з найбільш ранніх пам'яток – готської Біблії. Готська писемність була одним з найперших варіантів європейської писемності на греко-латинській основі. У IV ст. н. е. вестготський монах **Вульфїла** переклав Біблію готською мовою. На основі знаків грецького, італійського та частково рунічного алфавітів Вульфїла розробив для цілей перекладу готський алфавіт, який згодом і став основою готської писемності. Уже в цьому ранньому тексті проявилися всі основні риси середньовічного перекладу. Переклад цей – послівний. Якщо Вульфїла стикався в грецькому оригіналі зі словом, якого немає в готській мові, він винаходив різні способи його відображення. Серед них і транскрипція, і калькування словотворчої моделі. Установка на передачу кожного слова окремо приводила до того, що не враховувався контекст, переклад опинявся позаконтекстуальним, точно слідував за ланцюгом окремих слів, але не брав до уваги систему мови. Тому він і отримав найменування буквального, або «рабського», перекладу. Однак навряд чи можна говорити тут про лінгвістичну наївність перекладачів, як це роблять багато дослідників. Справа швидше в абсолютно особливому ставленні до тексту, яке для нас важко уявно. Адже середньовічний перекладач дбав не про майстерність перекладу, точність передачі змісту і зрозумілість перекладеного тексту, а про те, щоб він відповідав доктрині християнського віровчення. При цьому затемненість, незрозумілість змісту була навіть приваблива, посилювала містичне релігійне почуття і відповідала невимовності, непізнаності основних християнських істин. У цьому світлі особливого звучання набуває слово «рабський»: відчуваючи найбільший пістет перед оригіналом, перекладач відчував і хотів відчувати себе рабом перед Божественним текстом. Практика послівного перекладу приводила до прямого запозичення латинських і грецьких граматичних структур (*accusativus cum infinitivo*, *genitivus absolutus* і ін.), які потім найчастіше засвоювалися тим, хто приймає мову.

У перекладних текстах, таким чином, при послівному принципі відбивалася структура мови оригіналу, його словотвірні моделі, але на національну специфіку не робилося акценту, вона, мабуть, і не

усвідомлювалася, у всякому разі, проблеми перекладу не становила. При перекладі тексту Біблії, який робився зі старосврейської через мову-посередник – грецьку або латинь виникала багатошарова структура тексту перекладу на всіх рівнях мови.

Прагнення до вірності християнській доктрині при послівному принципі іноді дозволяло перекладачам замінювати традиційні деталі біблійного антуражу на місцеві. Так, в поетичному перекладенні Біблії на давньосаксонську мову, відому під назвою «Хеліанд» («Спаситель», IX ст.), пустеля, куди прямує Христос, замінена лісом. Але такі заміни ми зустрічаємо, як правило, в тому випадку, якщо вихідний текст оброблявся поетично. Тоді одночасно допускалися купюри, вирівнювання сюжету і пристосування тексту до поетичної форми, звичної для даного народу, – тобто фактично адаптація, яка була відомим перекладацьким прийомом ще в дохристиянські часи. Одночасно з адаптацією можна було спостерігати і логічне «вирівнювання» тексту оригіналу, метою якого було, мабуть, полегшення його сприйняття – все з тим же завданням: донести до пастви Слово Боже. Яскравим прикладом такого логічного вирівнювання були так звані «євангельські гармонії», тобто сумування всіх чотирьох Євангелій. Таким чином, в перекладах раннього Середньовіччя часто зливалися воєдино три принципи: послівний переклад, культурна адаптація та логічне вирівнювання. Так само згаданий «Хеліанд», написаний традиційним для германців давньогерманської алітераційний вірш; таке Євангеліє Отфрода (IX ст.): євангельська гармонія, написана на рейнсько-франкському діалекті і використовує суміжну кінцеву риму.

Виходить парадоксальна на перший погляд картина. З одного боку, протягом всіх середніх століть існує послівний переклад, який не допускає купюри навіть одного слова при перекладі, з іншого боку, зустрічається дуже вільна обробка оригіналу, яка припускає навіть перетворення прози у вірші. На ділі тут немає суперечності. Принцип дотримання вірності доктрині неухильно дотримувався, а вільна переробка, очевидно, була пов'язана не тільки з дохристиянськими традиціями адаптації, а й із традиціями усного проповідництва, хоча автори, безумовно, користувалися, як основою, письмовим текстом Біблії.

Відзначимо ще одну особливість середньовічного ставлення до тексту. Вірність оригіналу ставилася понад усе. Але, перетворившись в перекладений текст, він міг потім піддаватися купюрам, входити до складу різних компіляцій та ін. Це було пов'язано з тим, що поняття авторства в нашому розумінні не існувало; в кінцевому рахунку не

людина перекладала за допомогою свого мистецтва, а божественне натхнення керувало ним. Тому поняття посягання на чужий текст виникнути не могло.

В середні віки відсутня опозиція між оригінальною та перекладною літературою. Адже текст не є національним надбанням, він є надбанням всього християнського світу. Віра об'єднувала людей набагато могутніше, ніж кров і звичаї. Текстова культура була єдиною. Саме тому, на відміну від античності, частка перекладних текстів у всій християнській Європі дуже велика і складає від 87 до 99%. Це зовсім не означає духовної неповноцінності народів в середні століття і їх нездатності до самостійної творчості. Це говорить про спільність їх текстової культури та про християнську домінанту в ній. Крім того, це свідчення високої інтенсивності інформаційного обміну в той час.

Починаючи з XII-XIII ст. серед пам'яток перекладу збільшується частка світських текстів. По всій Європі завдяки перекладам поширюється лицарський роман: у XII ст. обробки лицарських романів за французькими джерелами виявляються в Німеччині («Парцифаль» **Вольфрама фон Ешенбаха**, «Ерск» і «Ивейн» **Гартмана фон Ауе**); у XIII ст. з'являються перекази французьких лицарських романів в Англії, Італії, Норвегії, Фландрії, Іспанії. Навіть в Ісландії, культура якої з цілої низки причин (толерантна християнізація, острівна ізолюваність, сильна власна література) не так сильно залежала від перекладів, саме під впливом перекладень лицарських романів сформувався цілий літературний жанр: романічна сага. Популярним серед європейських перекладачів є також старофранцузький епос «**Пісня про Роланда**», який починаючи з XII ст. перекладають різними європейськими мовами (зокрема, на середньовісній німецькій і нідерландській).

У самій же Франції, крім християнської та античної літератури, перекладають не так багато, оскільки існує власна авторитетна література. Завершуючи розмову про середньовічну теорію і практику перекладу, коротко зупинимося на усному перекладі. Якщо письмовий переклад перебував у віданні ченців і був богоугодною справою, основні мови, з яких перекладали – грецька і латинь, – сприймалися як божественні мови Священного писання, а латинь була також мовою богослужіння, то усний переклад, навпаки, сприймався в народі як заняття бісівське. По-перше, говорючий будь-якою іншою (варварською, неповноцінною) мовою, як і в давнину, здавався людиною неповноцінною, а незрозуміла здатність говорити відразу двома мовами наводила на підозри, чи не пов'язаний він з дияволом. Але оскільки усний перекладач ставав незамінною фігурою в дипломатичних контактах між сформованими європейськими державами,

він поступово перетворюється в офіційну посадову особу і як професіонал має високий статус державного визнання.

У XIII ст. вперше усвідомлення необхідності навчати усних перекладачів призводить до реальних ініціатив: юрист **Петрус де Боско** домагається створення в Парижі спеціальної **Вищої школи усних перекладачів** зі східних мов і викладає в посланні Філіпу IV Красивому приблизну програму навчання, аргументуючи необхідність створення школи тим, що настав час почати експансію європейської духовної культури на Схід.

2. Перекладацькі традиції середньовіччя у Східних країнах

Мистецтво перекладу розвивалося, зрозуміло не тільки в Європі, тому важливо уявляти собі культурний фон європейського розвитку.

В арабському світі розквіт перекладацької діяльності припадає на VIII-XIII ст. і безпосередньо пов'язаний з поширенням ісламу. Середньовічна арабо-мусульманська філософія спирається на грецьку філософію, зокрема на Аристотеля, й бере свій початок в перекладах. Серед потужних центрів перекладу в той час можна відзначити **Насібіні Гундішапур** (Іран, Дамаск). Особливе місце посідає **Індія**, яка за обсягом і кількістю перекладів перевершує не тільки весь середньовічний Схід, а й Європу. Примітно, що переклад в Індії є в основному не засобом запозичення інформації ззовні, а засобом її «випромінювання»: на території Індії створюються переклади більш ніж на 300 мов, в основному – з санскриту. Багаті перекладацькі традиції виявляються в **Кореї** (переклади в основному з китайської і на китайську), в Тибеті (VII-XIV ст., Центри перекладу – тибетські монастирі), в Монголії (з китайської, тибетської, уйгурської). Окремо стоять **Китай** і **Японія**. Китай – одна з найдавніших безперервних цивілізацій – протягом усієї своєї історії відрізнявся яскраво вираженою самодостатністю (китайський гегемонізм) і не прагнув до культурних запозичень; не спостерігалось також і прагнення поширювати свою культуру. Переклад в Китаї у зв'язку з цим був розвинений у край слабо, і спалахи перекладацької діяльності в III-VII ст. були пов'язані лише з засвоєнням буддизму. Далі, аж до XX ст., у Китаї практично нічого не перекладалось. Першим симптомом швидкого виходу з ізоляції стало створення школи іноземних мов і бюро перекладів при Цзянь-Наньском арсеналі в 60-ті рр. XIX ст. Біблія на китайську мову була перекладена тільки в XX ст. Аналогічну ситуацію ми спостерігаємо в середньовічній **Японії**, де до початку XVII ст. переклад невідомий і не культивується.

Підіб'ємо деякі підсумки:

1. Письмовий переклад в середні століття виявляється потужним засобом релігійної консолідації – як в Європі, так і на Сході.

2. Поява писемності у європейських народів безпосередньо пов'язана з необхідністю перекладу Біблії, таким чином, переклад стає каталізатором інформаційної культури людства.

3. Письмовий переклад в середні століття здійснюється переважно в рамках послівної теорії перекладу, яка базується на уявленні про іконічну природу мовного знаку.

4. Конкуруючим принципом письмового перекладу є принцип культурної адаптації.

5. Висока культура письмового перекладу в Середньовіччі сприяє розвитку і збагаченню європейських мов.

6. Для середньовічного письмового перекладу характерна відсутність усвідомленого авторства, а також відсутність уявлень про національну приналежність тексту.

7. Функціональні рамки усного перекладу, як і раніше залишаються обмеженими.

3. Особливості перекладу в епоху Відродження.

Ставлення до перекладу поступово змінюється в епоху Відродження, в міру того як змінюється ставлення людини до самої себе, Богу і навколишнього світу. Перші симптоми цих змін виявляються ще в надрах Середньовіччя. У XII ст. з'являються університети – осередки світського знання: в **Болоньї** (1119 р.), в Парижі (1150 р.), в **Оксфорді** (1167 р.), у **Валенсії** (1212 р.) та ін. У деяких з них навіть не було теологічних факультетів; наприклад, університет Валенсії ввів вивчення богословських наук тільки в XV ст. З'являється світське мистецтво і світська наука, латинь тепер не тільки мова Священного писання і християнського богослужіння, а й мова університетської освіти і світської науки, тим самим вона наближається за своїм статусом до інших європейських мов.

Збільшується, і популярність світської перекладної літератури. Священний трепет перед текстом починає поступово змінюватися інтересом до його змісту. Цілком узгоджуються з цими новими тенденціями висловлювання **Роджера Бекона** (XIII ст.), який у своєму знаменитому творі «**Opus majus**» зазначає, що в перекладі «все передати неможливо», оскільки мови помилкові і своерідні, і закликає перекладачів спиратися на вдосконалення свого знання іноземних мов.

З'являється погляд на текст як на щось організоване за правилами певної мови. Велику роль у цій переорієнтації зіграло пожвавлення

інтересу до античних текстів: перше місце серед перекладених книг в XIV ст. займають античні автори і у Франції, і в Італії, і в Іспанії; дуже популярні вони і в Англії. Серед відомих імен – Вергілій, Овідій, Саллюстій, Тит Лівій. Не менш важливою була поява світських текстів, що містять усвідомлену вигадку (фактично це був початок зародження художньої літератури в її сучасному розумінні). Підвищений інтерес перекладачі різних країн виявляють до новинок італійської літератури, яка перебувала тоді на передньому фланзі літературного розвитку. Данте, Петрарка, Боккаччо перекладають в XIV-XV ст. на всі основні європейські мови.

Разом з тим поживається і розквітає старовинна традиція культурної адаптації. Так, німецький перекладач XV ст. **Альбрехт фон Ейб** при перекладі комедій Плавта не тільки антураж дії замінює на німецький, а й змінює імена дійових осіб.

Церква в епоху Відродження посилює боротьбу за свою чистоту, немов відчуваючи неминучість змін і чинячи опір їм з останніх сил. Цю чистоту вона також пов'язує і з послівною теорією перекладу, засновану на іконічній природі мовного знака. Постраждав перекладач і вчений, гуманіст Етьєн Доде. За неканонічне тлумачення однієї репліки Сократа в діалозі Платона він був засуджений церковним судом до смерті і спалений на багатті в 1546 р. Церква забороняє і переклад Біблії на народну мову, оголосивши її єретицтвом. Незважаючи на це, ми вже в XIV ст. зустрічаємося з першими спробами викласти текст Біблії народною, загальнодоступною мовою. Один з таких анонімних перекладів німецькою мовою був надрукований в Страсбурзі в 1465 р. Однак цю спробу не можна визнати вдалою. Переклад, виконаний, очевидно, з Вульгати, рясніє кальками з латині і відрізняється важкістю синтаксису. І разом з тим саме з перекладом Біблії пов'язана найістотніша зміна, яка відбулася в наступному, XVI ст.

4.Європейські традиції перекладознавства у Нову Добу

Реформація. Так, справжній перелом в історії перекладу настає тільки тоді, коли ревізії піддається головний текст в житті людей того часу – Біблія. Ось чому цей перелом пов'язаний по першу чергу з ім'ям Мартіна Лютера. Лютер гостро відчував назрілу потребу європейської частини людства вступити в інші стосунки з Богом, спілкуватися з ним без посередників і втілив цю потребу в нових принципах перекладу. І новий переклад Біблії став основною опорою Реформації християнської церкви.

Закликаючи дотримуватися канонічну повноту і точність передачі

змісту оригіналу, Лютер закликав робити мову перекладу такою, щоб вона була зрозумілою і знайомою будь-якій людині, тобто орієнтуватися на норми розмовної мови. Цікаво, що багато явно усні, просторічні «компоненти мови того часу, які Лютер ввів в Біблію, незабаром змінили свій статус і стали сприйматися як елементи високого стилю. Подіяв авторитет тексту Біблії, як священного і піднесеного. Нові принципи перекладу, орієнтовані на повне самостійне розуміння тексту і перекладачем, і тим, хто його читає, поширилися дуже швидко на переклад Біблії з латини в інших країнах Європи, а потім і на переклад інших християнських і світських текстів.

В цей же час розширюється діапазон перекладу нехудожніх текстів в зв'язку з розвитком світського знання. Перекладаються твори з астрономії, лікарської справи, алхімії, географії. Принцип повної передачі змісту засобами рідної, зрозумілої всім мови затверджується і тут.

Класицистичний переклад. У XVII ст. рекатолізація призводить подекуди до повернення авторитету послівного принципу, але він як був, так і залишається вже не єдиним. Лютеранська концепція, яка більше відповідає погляду людини того часу на світ, продовжує поширюватися.

Формування світського художнього тексту, яке почалося в епоху Відродження, завершується його чіткою фіксацією в жанрах в епоху класицизму. Починаючи з кінця XVII ст. в європейських літературах визначаються принципи перекладу, згідно з якими текст повинен відповідати нормам естетики Буало, нормам естетики класицизму. Кращим перекладом визначався переклад, максимально наближений до якогось художнього ідеалу. Це досягалося за допомогою певного набору мовних засобів, які відповідали вимогам «доброго смаку».

Зміст і форма в класицистичному перекладі були в єдності. Але ця єдність знаходилася поза оригіналом, в якійсь ідеальній реальності, і в процесі перекладу треба було прагнути до досягнення цього ідеалу. Тому текст оригіналу розглядався як сирий, недосконалий матеріал. Проблема перекладеності у такому випадку знімалася сама собою: адже будь-який, найслабший оригінал можна було спробувати наблизити до естетичного ідеалу. При перекладі зміни вносилися в сюжет, композицію, склад персонажів, тобто в змістовні аспекти твору, змінювалися і способи вираження цього змісту. В результаті зникало всяка авторська і стилістична своєрідність першотвору. Навмисно усувалася національна своєрідність, хоча і попередні принципи перекладу, як ми пам'ятаємо, його не передавали і не враховували. Але якщо в Середньовіччі відмова від національних рис пояснювалася

прагненням до релігійного єднання, то тепер панувала ідея інтернаціональної, просвітницької місії літератури. Не дивно, що при такому підході до цілей перекладу, коли естетична цінність самого оригіналу не бралася до уваги, непоодинокими були переклади з участю мови-посередника, якою в більшості випадків виявлялася французька. Суперечки про те, збагатили такі переклади європейські національні літератури, точаться і до сьогодні.

Своєрідним було також і ставлення до норм мови перекладу. Текст повинен був відповідати нормам тієї мови, якою перекладався, але ці норми трактувалися інакше, ніж в концепції Лютера. Установка на загальнонародну мову змінилася установкою на мову літературного жанру, багато в чому далекий від розмовного. Як приклад можна навести численні класицистичні переклади трагедій Шекспіра французькою мовою. Неприпустимі були з точки зору класицистичної естетики змішання поезії і прози в трагедії, комічних ситуацій з трагічними, вживання грубої і просторічної лексики, порушення Шекспіром теорії трьох єдностей: часу, місця і дії. Всі ці «відступи від ідеалу» усувалися при перекладі. Тексти, перекладені таким способом, як би відривалися від конкретного автора і ставали надбанням літературного напрямку їм смислового і стилістичного свавілля.

Що стосується перекладів нехудожніх текстів, то вони протягом XVII-XVIII ст. тримаються в рамках лютеранських принципів перекладу, виключаючи, мабуть, публіцистичні та філософські тексти. При перекладі наукових творів поширені компіляції і вибіркового перекладу.

Громадський статус перекладача в XVIII ст. досить високий в порівнянні з колишніми століттями, але помітно варіює від країни до країни. Зрозумілим є одне: письмовий перекладач займає помітне місце в світській культурі. Дослідники відзначають, що саме в XVIII ст. переклад набуває ознак професії і поступово починає формуватися справжній професійний стан перекладачів.

?

Питання для самоконтролю:

1. Які зміни у перекладацькій діяльності сталися в епоху Відродження?
2. Назвіть принципи перекладу, сформульовані Етьєном Доле.
3. Розкажіть про переклад, породжений естетикою класицизму.
4. Які риси у перекладу епохи Просвітництва?
5. Чим схарактеризовані традиції перекладу у Нову Добу?

Тема 4.

ВІТЧИЗНЯНІ ТРАДИЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ. УКРАЇНСЬКА ШКОЛА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

План

1. *Формування традицій перекладу у період Київської Русі та Московського царства.*
2. *Перекладацькі традиції та теренах Російської імперії та їх вплив на розвиток перекладу в країні.*
3. *Становлення та розвиток українських традицій перекладознавчої школи.*

1. Формування традицій перекладу у період Київської Русі та Московського царства

За часів Київської Русі існувало багато зв'язків із сусідніми країнами (політичні, культурні, торгівля), з Візантією, слов'янськими державами, Францією, Німеччиною, східними країнами. Це вимагало великої кількості перекладачів (толмачів) з грецької, латинської, арабської, німецької, скандинавської на тюркської мов. Окрім усних існували писемні переклади. Серед перших – анонімні з високим професійним рівнем: «Троянська притча», «Олександрія» («роман про О. Македонського»).

Витоки вітчизняної історії перекладу, відображеної в писемних пам'ятках, належать до часів прийняття християнства і появи на Русі писемності. Як і у всіх європейських народів, абсолютним пріоритетом, починаючи з X ст., користується теорія послівного перекладу, заснована на іконічному сприйнятті словесного знаку і особливий статус тексту Біблії, який і заклав традицію послівного перекладу інших текстів. Перші переклади робляться переважно з середньогрецької мови. Переклади виконуються часто не на Русі, не слов'янами, а греками, і російською мовою, а старослов'янською (інакше – староболгарською, або церковнослов'янською). Староболгарська мова стає і мовою православного богослужіння, і літературною мовою християнських пам'яток, виконуючи функції, аналогічні функціям латини для народів, об'єднаних під егідою римської ортодоксальної церкви. Єдина мова

православ'я – ще одне підтвердження того, що в середні віки в Європі відмінності у віросповіданні значать більше, ніж національні. Православний слов'янський світ набув культурну спадщину та спільність, і ця спільність мала загальний фонд – тексти перекладів. Найбільш авторитетні універсальні твори слов'янського Середньовіччя – всі перекладні. Дослідники відзначають, що у домонгольській письмовій спадщині літератури, наприклад, не більше 1% власних творів, а 99% пам'яток – переклади. У XI-XII ст. по великій кількості перекладів Русь випереджає всі слов'янські держави. Серед перекладів цієї пори – твори церковних діячів: **Іоанна Златоуста, Григорія Низького, Василя Великого;**

- житія: **«Житіє Св. Ірини», «Житіє Олексія, чоловіка Божого»;**
- хроніки: **«Хроніка Георгія Алтартола» і «Хроніка Іоанна Малали».**

Всі ці ранні переклади відзначені прагненням триматися якомога ближче до оригіналу. Аналізуючи «Хроніку Іоанна Малали», М. І. Чернишова зазначає наявність не тільки домінуючого послівного принципу, а й поморфемну передачу, яка полягала в перекладі кожної грецької морфемі окремо.

Поряд із християнською літературою в XI-XIII ст. перекладаються твори цілком світські, але з повчальною тенденцією. Популярністю користуються **«Повість про Акіра Премудрого»**, **«За звістку про Валаамі і Йосафата»**, **«Девгенієво діяння»** (основою для якого послужив, мабуть, лицарський роман), **«Олександрія»**, **«Троянська притча»**. У перекладах цих творів помітно більше свободи в поводженні з оригіналами, більшу різноманітність стилістичних засобів, що пояснюється не тільки їх світським характером, але і впливом живого російської мови, а також високою стилістичною культурою мови перекладу – староболгарського. У ходу і перекладні книги, що містять природничі уявлення Середньовіччя: **«Фізіолог»** і **«Шестоднєв»**. Але особливої популярності набула **«Іудейська війна»** Йосипа Флавія, і це, безумовно, не випадково. Історіографія, написана яскравою, образною мовою, який виявляє тенденцію до римування, перекладена в традиціях, що нагадують римські, з істотними відхиленнями від принципів послівного перекладу. Перекладач витримує симетрію побудови фрази, зберігає риторичне період, передає метафори, та ін. Орієнтується на передачу стилю оригіналу. Природний порядок слів свідчить про те, що перекладач прагнув не перекручувати мови перекладу і зробити текст зрозумілим для читача. Більш того, перекладач підвищує емоційну наповненість першотвору і динамізм розповіді: непряму мову він

замінює прямий, конкретизує опису, підсилює емоційне забарвлення пейзажних описів. Для цього перекладачеві доводиться вносити в текст деякі додавання. Таким чином, крім послівного перекладу в київський період російської історії перекладу успішно використовується і традиція вільного перекладання оригіналу.

У XIV-XVII ст. – більшу частину займають переклади релігійної літератури. Особливе місце посідає перекладацька творчість **Максима Грека** – вченого-монаха, якого було викликано у Москву в XIV ст. Він заснував школу перекладачів. Перші переклади на Русі: **Власій, Дмитро Курмятів, Ніл Герасимов**. У цей час перекладаються і вітчизняні твори. XV ст. – твори ораторського мистецтва (анонімне): **«Голосіння через падіння великого города»** (про взяття Константинополя турками). Тут зберігся пафос, оптимістика, образність без дослівності. Перекладалися лицарські романи, книги з географії, медицини, алхімії (тільки проза). У XVII ст. – перші спроби віршованих перекладів (псалми). Московські бояри замовляли твори сучасного німецького поета Флемінга. Чеська дослідниця Светла Матхадзерова відновила, базуючись на багатьох стародавніх джерелах, судження про переклад у часи Київської Русі та Московського царства. Вони полягають у такому:

- необхідність перекладати силу і розум.
- у разі роботі із світською літературою можливий вільний переклад.
- При переказі літургічних (релігійних) текстів необхідний переклад від слова до слова.

Для XVII ст. характерний синтез крайніх тенденцій за змістом і за літературою, вільний і чітко дослівний переклад (взаємовплив тенденцій перекладу релігійної та міської літератури).

2. Перекладацькі традиції на теренах Російської імперії та їх вплив на розвиток перекладу в Україні

XVIII ст. – для Російської Імперії переламне та перехідне століття. Перестає відчуватися потреба в релігійній літературі. Петро I забороняв перекладати релігійні тексти, негативно ставився до дослівного перекладу. На початку XVIII ст. перекладалися книги практичного змісту з військової справи, техніки, точних наук, питань права, збільшується цікавість до художньої літератури. Перекладали і античну літературу, філософів, істориків, сучасних французьких поетів.

У другій половині XVIII ст. характерний оптимістичний пафос (це відобразилося в теорії перекладу - перекладачі розуміють важкість перекладу, але вважають можливим її подолати). В.К. Тредіаковський: *«Це дійсно важко, але не вище за людські можливості. Перекладач від творця тільки ім'ям різниться. Якщо творець був вигадливим, тож і перекладач має бути ще вигадливішим».*

Як і на Заході, в епоху класицизму була вимога великої свободи у виборі перекладацьких засобів, визнання за перекладачем такої ж ролі, як за автором (можливість спрощувати, скорочувати). Протягом XVIII ст. у оригінальній та перекладеній літературі йшов процес створення літературної мови. Поети є водночас і перекладачами (Ломоносов, Державін, Тредіаковський, Сумароков). Між ними проводилися творчі змагання (кожен з них пропонував свою версію перекладу од Горація і псалмів, од Жана Батиста Руссо). Вони передбачалися для вузького кола читачів. Також у XVIII ст. з'явилися перекладачі-професіонали. Було створено організацію *«Зібрання, що намагається перекладати іноземні книги»* (складалося зі 114 осіб).

XVIII ст.-поч. XIX ст. – під час перекладів існує тенденція до зміни оригіналу. Державін перекладав оди Горація і назвав переклад *«Похвала сільського життя»* (є щі та патріархальне російське оточення). Німецька балада Бюргера *«Ленора»* у перекладі Жуковського була названа *«Людмила»*, у перекладі Катеніна – *«Ольга»*.

О.С. Пушкін мав потужний вплив на традиції перекладу. Він перекладав небагато текстів, але у різні періоди життя він обирав залежно від своїх смаків різні тексти. Ранній період – епіграми французьких поетів XVII-XVIII ст., іронічна поезія Парні. Наступний період – захоплення античністю, особливо Горацієм, потім – зацікавленість до романтизму (переклад фольклорних творів – балада Адама Міцкевича *«Воевода»* та *«Будриз та його сини»*). У перекладах Пушкіна простежується зацікавленість до орієнталістики (переклад уривків з *«Корану»* та *«Пісня пісень»* із *«Старого Заповіту»*). У залежності від тексту він по-різному перекладав (епіграми - вільно, фольклор та видатних поетів намагався зберегти риси місцевого та історичного колориту). Він перекладав не з освітньою, а з пізнавальною метою – не власне переклад, а збагачення своєї поетичної мови. Пушкін був супротивником дослівного перекладу, його переклади межують з оригінальною творчістю.

М.Ю.Лермонтов перекладав Байрона, Шиллера, Гейне, Гете, згідно з вимогами романтизму (варіації на задану тему). Його переклади видатні як внесок в оригінальну творчість, як російські вірші, які стали класичними.

3. Становлення та розвиток українських традицій перекладознавчої школи

Зародження та становлення перекладацької думки і теоретичних вимог до перекладачів в Україні припадає на 70-ті роки XIX сторіччя. До речі, ще у 50-х роках XIX ст. у Львові заходами Ставропігійського товариства опублікували антологію російської оригінальної і перекладної поезії. Російської (чи по-своєму суржикової), а не української. А «**Русалку Дністровую**» довелося 1837 р. друкувати в Будапешті. На рідній землі не було для неї місця...

Із знесенням найкатегоричніших заборон на українську мову в Російській імперії появляється чимало перекладів у Східній Україні. Зокрема у квітні 1905 року з ініціативи **І. Стешенка** засновано видавництво «Всесвітня бібліотека», 1905 і 1906 рр. відповідно вийшли багаті на переклади збірки «**Український декламатор**» і «**Розвага**».

20-ті - початок 30-х років нашого сторіччя у Східній Україні (бо в середині 30-х років розпочалася доба «Розстріляного відродження») та 20-ті - 30-ті роки загалом у Західній Україні були важливим періодом в історії українського художнього перекладу, хоча не лише нашу землю, а й душу народу ділила межа на Збручі. Ю.О.Жлуктенко так характеризував цю добу: з-поміж перших перекладачів художньої літератури того часу були – **М. Рильський та М. Терещенко, М. Йогансен та В. Підмогильний, М. Зеров та А. Кримський.**

У Літературному музеї Г. Кочура в Ірпені серед рукописів М. Зерова зберігається дуже цікавий документ - датований 31 березня 1930 р. лист голови Кабінету порівняльного вивчення літератур при Інституті Шевченка в Харкові майбутнього академіка О.І.Білецького до М.Зерова на його київську адресу (вул. Леніна, 82, пом. 7) з проханням ознайомитися зі списком творів чужоземних літератур з античних часів до найновіших та, зосібна, використати його при складанні п'ятирічного плану перекладної літератури для видавництва «Література і мистецтво». У цьому спискові - 246 позицій (чимало з них - багатомовних), поруч більшості з них зазначено прізвище перекладача та стан готовності перекладу. Є і дописки до окремих позицій рукою Миколи Костьовича. До деяких позицій є і певне пояснення щодо суті твору. Уся еліта українського перекладу в цьому спискові – **М. Рильський, П. Ріггер, В. Свідзінський, М. Калинович, В. Мисик, М. Іванов, Лесь Курбас, П. Карманський** та ін.

Після другої світової війни завдяки повноцінній школі українського художнього перекладу, що її очолив спершу **М. Рильський**, а після його передчасної смерті (1964 р.) **Г. Кочур**, наш

переклад досягає творчої зрілості, і перекладна література повносило й систематично входить до національної культури. І було це в час, коли, за офіційною ідеологією тоталітаризму, українську мову та літературу обмежували «домашнім ужитком», а масовий читач, схильний до фантазмагорій, підсвідомо зараховував світову класику до російськомовної літератури. Отож нашим перекладачам і в Україні, і поза Україною – талантам з роду Протея – ішлося не тільки про те, щоб перекладений твір увійшов до читацької свідомості як факт рідної літератури, а й про те, щоб ствердити повноцінність рідної мови. І ось у таких умовах, коли в Україні до політичних цькувань долучалася майже повна відсутність літератури, зокрема лексикографічних та довідкових джерел, а перекладачі діаспори були позбавлені рідномовної стихії, мовотворчого довкілля, українські перекладачі вивели рідну мову на неозорі простори світового письменства, підносячи тим самим її авторитет. У другій половині ХХ ст. склалася парадоксальна ситуація, коли джерело живлення літературної мови перенеслося з оригінальної літератури на перекладну. *«І хто знає, наскільки важче пережила б українська література десятиріччя по «відлизі», якби її не підживлював - невидимо, та все ж незмінне - художній переклад такого рівня і такого самозречення?»* – ставить риторичне запитання блискучий український перекладознавець М.Новикова. Я особисто вважаю добірними посібниками для удосконалення та ушляхетнення власного мовлення перекладні антології «Відлуння», «Друге відлуння» та «Третє відлуння» Г.Кочура, «Від Боккаччо до Аполлінера» М.Лукаша, «Захід і Схід» В.Мисика, повного українського Горація у перекладі А.Содомори, у його ж перекладі Овідієві «Любовні елегії» та «Скорботні елегії», Гомерові «Іліаду» і «Одіссею» у перекладі Бориса Тена, «Фауст» І.В.Гете у перекладі М.Лукаша та в його ж перекладі (з допрацюванням А. Перепаді) Сервантесового «Дон Кіхота», «Світовий сонет» Д.Павличка та інші шедеври перекладної літератури – зазначає дослідниця [цит. за : 15, с. 85]

Явища універсалізму творчої особистості перекладача – симптоматичні для української літератури. Однак лише в 60-х роках ХХ століття в художньому перекладі на перший план виступають професійні перекладачі, класики українського перекладу – **Г.Кочур, М.Лукаш, Борис Тен, А.Содомора, Ю.Лісняк, В.Митрофанов, Д.Паламарчук** та ін.

Перекладачів постійно засуджували за «потяг до буржуазної літератури», їх розпинали за недозволену активізацію мовних засобів, що знайшли прихисток у давніх словниках та збереглися в устах народу, – мовляв, це відхід від сучасної літературної норми.

Не все перекладене можна було публікувати навіть у «ліберальні» роки. Так, зі спогадів поета М.Василенка - співтабірника Г.Кочура протягом 1950-1955 років (Мінлаг, м.Інта Комі АРСР) - довідуємося, що ще 1956 року Григорій Порфірович переклав вірш П.Безруча «Успіх» та прислав йому до Херсона свій переклад («Кримська світлиця», 1999, 14 травня). За логікою мудрих пічкурів, таких віршів узагалі не варто писати чи перекладати. Адже за це можна поплатитися свободою і навіть життям. Але є ще інша логіка - «логіка ковтка свободи» (М.Коцюбинська), так вагома в історії протестного руху. Наведений вище переклад не оприлюднено ні в антології «Чеська поезія» (1964), ні в збірках «Відлуння» (1969) та «Друге відлуння» (1991), ні в збірці «Сілезькі пісні» (1970). Після згаданої публікації М.Василенка знаходимо цей вірш П.Безруча лише в «Третьому відлунні».

Художній переклад став потрібним для самоусвідомлення нації і ворожим для режиму самим фактом своєї наявності. Він відіграв значну роль в історії національного опору та національного відродження. Не вивчену ще роль. Одна з його найзворушливіших сторінок - це праця над перекладами в тюрмах і на засланнях. Це майже вся творчість поета-каторжанина П.Грабовського (XIX ст.), це подвижництво М.Зерова на Соловках (праця над перекладом Вергілієвої «Енеїди», лекції про О.С.Пушкіна, мрія про працю над перекладом п'єси «Іфігенія в Тавриді» Й.В.Гете, трагедії «Юлій Цезар» В.Шекспіра) у 30-х роках жорстокого ХХ століття, у 40-50 роках - Г.Кочура в Інті, у 70-80 роках - В.Стуса, І.Світличного, І.Калинця, І.Коваленка, В.Марченка та рецензування деяких з цих перекладів Г.Кочуром.

Як важко було цим незігнутим політ'в'язням-подвижникам дістати навіть іноземні оригінали! Адже тексти, крім цензури-перлюстрації в Києві та офіційної цензури в концтаборі, проходили ще додаткову цензуру в Москві. Скільки ж то тривалих-тривалих місяців доводилося спраглому очікувати томика Байрона, Рільке чи Верлена! А часто відіслані в листах до рідних переклади конфісковували. Так було після смерті Сталіна, а до того загалом іноземні тексти в концтаборах не дозволялися.

Скільки перекладів зникло, скільки знищили сторожі тюрем та концтаборів! Як тут не згадати М.Драгоманова, який ще в XIX ст. (у праці «Австро-руські спомини») закликав написати історію втрачених творів української літератури. У кровожерному ХХ столітті кількість цих творів зростає в геометричній прогресії.

Видатні представники української перекладацької школи. Серед українських письменників було чимало тих, які успішно

поєднували в одній особі дві грані обдарованості: видатного оригінального письменника і перекладача, назвемо кількох з них, які увійшли в цьому відношенні в історію української літератури. Таким прикладом був Михайло Старицький - видатний письменник і театральний діяч кінця ХІХ - початку ХХ ст. Він успішно переклав багато сторінок сербського народного епосу, переклав байки І. Крилова (сильно поглибивши їхнє соціальне звучання), переклав поезії О. Пушкіна, М. Лермонтова, М. Некрасова, чимало переклав з лірики відомого польського поета-демократа середини ХІХ ст. Владислава Сирокомлі, а із західноєвропейських літератур переклав: казки Г.-Х. Андерсена, трагедію Шекспіра «Гамлет», поетичні твори Джорджа-Гордона Байрона і Генріха Гейне. Старицький зробив декілька переробок з прози М. Гоголя («Ніч перед Різдом», «Сорочинський ярмарок», «Майська ніч, або Утоплена») і з прози видатних польських письменників демократичного спрямування: оповідання Елізи Ожешко «Зимовий вечір» («у Старицького під тією ж назвою») і повість Юзефа-Ігнація Крашевського «Хата за селом» («у Старицького - мелодрама «Циганка Аза»). Своїм перекладам і переробкам Старицький неодмінно надавав українського національного колориту і глибини соціального звучання в демократичному дусі.

Талановитими перекладачами стали й відомі сучасні українські письменники: **Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Тичина, Леонід Первомайський, Дмитро Павличко**. М. Рильський прекрасно перекладав з Пушкіна (поему «Євгеній Онегін») і з польської поезії - його переклад великої лірико-епічної поеми Адама Міцкевича «Пан Тадеуш» справедливо вважається найкращим у світовій літературі. М. Бажан блискуче переклав з грузинської мови поему Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі», зробив чимало дуже вдалих перекладів у галузі польської романтичної поезії ХІХ-ХХ ст.ст. (Юліуша Словацького, Ципріяна-Каміля Норві-да, Ярослава Івашкевича). Леонідові Первомайському належать дуже вдалі переклади сербського народного епосу. Що стосується П. Тичини й Дмитра Павличка, то вони більше перекладали з болгарської й польської романтичну поезію ХІХ ст. (твори Христо Ботева й Адама Міцкевича). П. Тичині, зокрема, належать своєрідні й художньо цікаві сучасні «переспіви» творів згаданих авторів. Щоб переконатися в тому, у чому ж полягає різниця між перекладацьким методом (максимальної наближеності до оригіналу) і сучасним свідомим високохудожнім переспівом, зупинимося детальніше на перекладах Максима Рильського і Павла Тичини з творчості великого польського поета ХІХ ст. Адама Міцкевича.

В українському, та й світовому літературознавстві, велику увагу привернула перекладацька діяльність Максима Тадейовича Рильського (це стосується не тільки його перекладів з творчого доробку видатних польських авторів XIX-XX століть: Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Леопольда Стаффа, Юліана Тувіма, а і з французької поезії XVII-XX століть: віршованої драматургії П'єра Корнела («Слід»), Жана Расіна («Федра»), Мольєра («Мізантроп»), Едмо-на Ростана («Сірано де Бержерак»), Віктора Гюго («Король бавиться» і «Ернані»), а також поезії Гюго, Нікола Буало-Депрео («Мистецтво поетичне»), Вольтєра («Орлеанська діва») і лірики численних французьких та бельгійських франкомовних поетів: П'єра Жана Беранже, Альфреда де Мюссе, Теофіля Готье, Стефана Малларме, Жозе-Марія де Ередіа, Поля Верлена, Жана Рішлена, Альбера Самена, Шарля ван Лерберга, Моріса Метерлінка, Фернана Мазада, Анрі де Реньє, Франсіса Жамма.

Досить тільки сказати, що у 20-томному виданні творів М. Рильського його переклади з польської і французької літератур складають кожна по два томи. Проте кількість - це ще не найвизначальніший показник. Рильський, будучи при цьому і відомим теоретиком перекладацького мистецтва слова, неодноразово у своїх індивідуальних і колективних працях переконливо висловлювався з цього приводу. Він вважав, що при аналізі перекладацької майстерності того чи іншого поета, насамперед, постає проблема повноти й точності відтворення оригіналу. Близькість, зокрема, слов'янських мов, яка, на перший погляд, повинна була б полегшити роботу перекладача, становить якраз специфічні труднощі.

Що ж стосується нечисленних, але напрочуд виразних перекладів Павла Тичини лірики Адама Міцкевича, то він якраз блискуче уникає такої небезпеки. Він вибирає головне, визначальне в поезії польського поета, надаючи йому при цьому індивідуального образно-емоційного забарвлення, але з неодмінними врахуваннями провідної «стильової атмосфери» твору в його «первописному» звучанні. При такому підході його переклад є лише авторизованим українським варіантом оригіналу, проте, орієнтованим не на самодостатні формалістичні вправи, а на сучасного українського читача, який має бути гідно ознайомлений з інослов'янським поетичним шедевром.

?

Питання для самоконтролю

1. Чому хрещення Русі дало поштовх перекладацькій діяльності? Назвіть найбільш відомі перекладені твори часів Київської Русі.

2. Які зміни у перекладацькій діяльності Росії сталися у XVII-XVIII столітті?
3. Розкажіть про перекладацьку діяльність Росії у XIX-XX ст.
4. Опишіть внесок у перекладацьку діяльність Агатанела Кримського, М. Рильського, М. Бажана.
5. Розкажіть про діячів «Розстріляного Відродження».
6. Опишіть доробок українських перекладачів у період к. 1940-х початку 1950-х р.р.
7. Розкажіть про діяльність українських перекладачів у роки «відлиги» 1950-1960-х рр.
8. Розкажіть про сучасних українських перекладачів (повоєнні роки і сьогодні).

Тема 5. ВИДИ ПЕРЕКЛАДУ.

План

1. *Усний послідовний переклад.*
2. *Синхронний переклад.*
3. *Переклад з аркуша.*
4. *Комунальний переклад.*
5. *Письмовий переклад.*
6. *Машинний переклад.*
7. *Комплексна класифікація типів перекладу.*

1. Усний послідовний переклад

Усний послідовний переклад - це такий вид перекладу, в якому людство потребує найбільше; мабуть, така ситуація збережеться і в майбутньому. Перекладач перекладає на слух 1-2 фрази або трохи більший фрагмент усного тексту, який вимовляє оратор (або співрозмовник), причому відразу після того, як ці кілька фраз вимовлені. Такий вид перекладу часто називають абзацний-фразовим перекладом. Найчастіше перекладач знаходиться безпосередньо поряд з промовистою, тому може бачити його міміку і жестикуляцію, що

допомагає правильно зрозуміти сенс сказаного. Однак іноді перекладач знаходиться поза полем зору аудиторії, в кабіні або за сценою, і сприймає мову через навушники; і в цьому випадку можливість спостерігати оратора хоча б здалеку дуже важлива. Завдання усного перекладача, який перекладає послідовно, полягає в тому, щоб запам'ятати сенс значного фрагмента тексту і потім відтворити його на іншій мові, зберігаючи не тільки пізнавальну інформацію, а й по можливості стиль оратора, а також емоційну інформацію. Ті емоції, які оратор вкладає в свою промову. Отже, такого перекладачеві необхідно мати розвинену пам'ять, вміння на ходу орієнтуватися в стилі, володіти деякими акторськими даними. До обов'язкових вимог в усному перекладі відноситься його висока швидкість. В середньому ця швидкість повинна перебувати у верхньої межі швидкості сприйняття усного мовлення. Якщо оратор говорить швидко, вона повинна бути дорівнює мови оратора, якщо він говорить повільно, перекладач зобов'язаний говорити при перекладі значно швидше, ніж оратор. Паузи між промовою оратора і промовою перекладача повинні бути зведені до мінімуму.

Найпростіший для перекладача варіант послідовного перекладу – це переклад офіційної доповіді, повідомлення або мови. У цьому випадку, як правило, заздалегідь можна отримати текст всієї доповіді або хоча б дізнатися його тему. Перекладач має можливість вивчити текст доповіді, ознайомитися зі спеціальною літературою по темі, скласти «тезаурус» – списки слів по темі з відповідниками. Однак і в цьому випадку перекладач не застрахований від несподіванок, тому що оратор може під час виступу скоротити або розширити текст своєї доповіді, ухилитися від теми або навіть повністю змінити її. Тому усному перекладачу необхідно мати навик психологічної готовності до самого несподіваного повороту подій при перекладі. Найбільш непередбачуваний характер має зміст дискусії, яку доводиться перекладати практично на будь-якій конференції. Неважливо, в офіційній або в неформальній обстановці вона відбувається, головне, що, крім загальної заявленої проблеми, перекладачеві невідомі ані зміст виступів конкретних учасників, ані суть можливих проблем, які можуть бути підняті в ході дискусії. Крім того, під час переговорів можуть спалахувати конфлікти. Тому перекладач повинен бути досконально ознайомлений з правилами професійної етики, чітко знати, як йому поводитися, що робити і що перекладати в конфліктній ситуації.

Усний послідовний переклад може бути одностороннім і двостороннім. Односторонній переклад передбачає, що даний перекладач перекладає тільки з іноземної мови на рідну, а з рідної мови

на іноземну перекладає інший (як правило, носій мови перекладу). У сучасній міжнародній перекладацькій практиці цей варіант вважається пріоритетним. Двосторонній переклад означає ситуацію, коли один і той же перекладач перекладає всі виступи і з іноземної мови на рідну, і з рідної на іноземну.

Відзначимо, що якість перекладу з рідної мови на іноземну та якість перекладу з іноземної мови на рідну трохи відрізняються. При перекладі з іноземної мови на рідну підсумковий (перекладний) текст виходить більш зв'язним, єдиним, правильним, ніж при перекладі на іноземну мову. Проте не виключені помилки і непорозуміння на етапі сприйняття вихідного тексту іноземною мовою, оскільки при найвищому рівні знання іноземної мови все ж таки, сприймається він не так повно і надійно, як рідною. Навпаки, при перекладі з рідної мови іноземною проблем при сприйнятті не виникає (вони можливі тільки у випадках поганої чутності, дефектів мовлення у оратора і тому подібних суб'єктивних причин); але в перекладеному тексті можливі різного роду помилки: граматичні, стилістичні, лексичні. Багато перекладачів, і досвідчених, і початківців, відзначають, що іноземною мовою їм перекладати легше, ніж на рідною. Це суперечить існуючій у середовищі непрофесіоналів практиці про складнощі перекладу: зазвичай вважається, що рідною мовою перекладати легше. Парадокс пояснюється просто. По-перше, повнота сприйняття - важлива основа для повноцінного перекладу. Однак і в цьому випадку перекладач не застрахований від несподіванок, тому що оратор може під час виступу скоротити або розширити текст своєї доповіді, ухилитися від теми або навіть повністю змінити її. За цього усному перекладачу необхідно мати навик психологічної готовності до самого несподіваного повороту подій при перекладі.

Найбільш непередбачуваний характер має зміст дискусії, яку доводиться перекладати практично на будь-якій конференції. Неважливо, в офіційній або в неформальній обстановці вона відбувається, головне, що, крім загальної заявленої проблеми, перекладачеві не відомі ані зміст виступів конкретних учасників, ані суть можливих проблем, які можуть бути підняті в ході дискусії. Крім того, під час переговорів можуть спалахувати конфлікти. Тому перекладач повинен бути досконально ознайомлений із правилами професійної етики, чітко знати, як йому поводитися, що робити і що перекладати в конфліктній ситуації.

Важливою професійною якістю усного перекладача є знання літературної норми мови оригіналу і мови перекладу, оскільки тексти усних виступів, як правило, тримаються в рамках усного варіанту

літературної норми. Рідкісні випадки, коли в усному мовленні необхідне застосування функціональних доміант якогось іншого стилю. Це, скажімо, поховальна, траурна мова, де домінує високий стиль. Усна літературна норма, на відміну від письмової, має деякі риси усної розмовної мови. З них найбільш частотних дві: емоційний порядок слів і наявність фразеологізмів.

Текст усного послідовного перекладу, як правило, ніде не фіксується, оскільки він необхідний тільки в момент мовного контакту. Однак іноді його записують на магнітофон або, рідше, стенографують, скажімо, з метою створення письмових текстів матеріалів конференції. Основою для створення письмових текстів чи отримання конкретної інформації можуть служити також скорочені записи в блокноті перекладача.

2. Синхронний переклад

При синхронному перекладі текст перекладається майже одночасно з його проголошенням (з невеликим відставанням). Оскільки він вимагає від перекладача навички одночасно слухати, розуміти, перекладати і говорити, цей вид перекладу загально визнано вважається найскладнішим. Відомий перекладач Г. Е. Мирам навіть назвав його «психофізіологічної аномалією як професії». Однак усні перекладачі-професіонали, як правило, не погоджуються з таким поданням, ставлячи на перше місце за ступенем складності і витрат сил все-таки послідовний переклад. Дійсно, необхідність одночасно слухати і говорити вимагає від людини особливої натренованості, оскільки з природного мовного досвіду не слід. Але нам всім знайома життєва ситуація, коли під час дискусії, під час обговорення будь-яких проблем говорить одночасно кілька людей і доводиться говорити самому, одночасно прислухаючись до того, що говорять інші. Іноді це непогано виходить. Може бути, ваша мова, якщо ви одночасно ще й слухаєте, позбавляється частки яскравості та оригінальності, але вона цілком можлива. Отже, до психофізіологічних аномалій такий варіант користування промовою віднести не можна, але він, безумовно, вимагає крайньої напруги сил. При синхронному перекладі перекладач знаходиться в ізольованій кабіні і оратора бачить або видали через спеціальне вікно, або на екрані монітора, а чує його мова через навушники. Оскільки переклад транслюється в зал також через навушники, якими забезпечено кожне крісло в конференц-залі, особливо важливо зберігати чистоту ефіру, не допускати сторонніх шумів, розмов, покашлювань, так званого ефірного «сміття». Ще більшого

значення, ніж при послідовному перекладі, набуває чистота мовлення перекладача, його дикція, артикуляційна правильність усного мовлення, відсутність слів-паразитів. Також чистим, «поставленим» повинен бути і тембр голосу. Неминуча небезпека при синхронному перекладі – перенапруження голосу, оскільки швидкість мови, як правило, вище нормальної за рахунок відсутності пауз.

Важлива також інтонаційна культура синхронного перекладача. Інтонації його перекладу повинні бути рівними, що не агресивними, але впевненими, переконливими – це найбільш «комфортне» поєднання для слухачів.

Синхронні перекладачі працюють в парах, змінюючись кожні 10-20 хвилин. Перекладач, змінившись, продовжує стежити за промовою оратора і використовує вільний час, наводячи необхідні довідки по словниках і матеріалами конференції, а якщо треба, то і допомагає своєму напарникові. Синхронний переклад здійснюється за дуже коротким сегментам тексту, які і служать в даному випадку мінімальними одиницями перекладу, тому провідним навиком при цьому виді перекладу, що допомагає забезпечити його еквівалентність, є навичка прогнозування. Помилки перекладач намагається виправити, вводячи коригуючу інформацію в своє подальше мовлення, і на це витрачається деякий час. Разом з тим перекладачеві в жодному разі не можна відстати від оратора, інакше він втратить сенс інформації, яка передається. Такий часовий пресинг змушує синхронного перекладача стискати, компресувати свою промову, вибирати найбільш короткі слова і найбільш компактні мовленнєві звороти, а також залишати другорядну, на його погляд, інформацію. Таким чином, при синхронному перекладі насамперед задіяні аналітичні та мовні навички та меншою мірою пам'ять. Як і при послідовному перекладі, перекладачеві необхідно мати колосальний обсяг лексики в активному запасі.

В середньому ораторський текст, який доводиться перекладати синхроністові, це вимова в досить швидкому темпі (оскільки майже завжди на офіційних заходах існує регламент) усний монолог оратора на рідному для нього мовою по заготовленим текстом (рідше без заготовок). Однак бувають і ускладнюють обставини.

Ускладнює переклад також акцент оратора і неправильність його мови, якщо він береться вимовляти доповідь на нерідній для себе, наприклад англійською, мовою. Відомі складності, які викликає англійська мова японців, індійців, шведів. Специфіка їх рідних мов накладає спотворює відбиток на їх англійська. Перш за все це позначається на вимові, яке ускладнює сприйняття їх мови

перекладачем. У скрутні умови може поставити перекладача і швидке зчитування оратором письмових цитат (наприклад, текстів законів) або читання вголос документів. Нарешті, специфічні завдання виникають перед синхроністом, якщо оратор говорить дуже повільно, робить великі паузи, повторюється. Виникає небезпека, що мова перекладача виявиться «рваною», з великими паузами, хто слухає втратять логіку міркувань і їм буде здаватися, що перекладач погано або не все перекладає. У цій ситуації перекладачеві доводиться брати на себе редагування тексту, крім того, йому необхідно чимось заповнювати паузи. Тут йому може знадобитися вміння, протилежне навичку компресії, а саме вміння «розгортати» текст, обираючи більш об'ємні мовні звороти, скажімо, замінюючи причетний оборот підрядним реченням.

Крім описаного, основного виду синхронного перекладу, існують ще два різновиди. Перша - це так званий шепітний синхрон. Перекладач знаходиться безпосередньо поряд з людиною або групою людей, для яких перекладає, і тихо, або пошепки, щоб не заважати іншим присутнім (за що і був в середовищі професіоналів прозваний «цвірінькають»), перекладає для них зміст промови оратора або учасника дискусії. Таке «персональне» обслуговування необхідно тоді, коли переважній більшості присутніх переклад не потрібен. Широко практикується він і в неофіційних випадках: наприклад, при відвідуванні театру, при перегляді телепередач іноземною мовою. «Шептун» працює в дуже складних умовах, часто в обстановці непередбачуваних перешкод (гучне чуже мовлення, музика, питання і висловлювання з боку клієнта), але і вимоги до його перекладу набагато скромніше, ніж до перекладача конференц-синхроніста.

3. Переклад з аркуша

Переклад з аркуша здається багатьом одним з найлегших видів усного перекладу. Однак це лише зовнішнє враження. Перекладу з аркуша навчають у всіх великих перекладацьких навчальних закладах, і це навчання триває чималий термін. У чому ж його складність? Перекладачеві необхідно без підготовки (або з дуже невеликою підготовкою в кілька хвилин) перекласти письмовий текст вголос, як би «зчитуючи» його з листа. Здавалося б, все дуже просто. Пам'ять напружувати не треба, письмова опора завжди перед очима. Однак, на відміну від письмового перекладача, перекладач з листа не може повноцінно спиратися на весь текст. Він повинен володіти вмінням швидко, за кількома ознаками визначити тип тексту, його стилістичну

специфіку, суть проблеми, про яку йшлося в тексті, тематику і область знань. Навіть в найлегшому випадку, якщо потрібно перевести діловий лист, текст може бути ускладнений термінологією, специфічними зворотами. У більш складних випадках з аркушу доводиться перекладати резолюції, декларації, маніфести, тобто документи, що мають правовий статус і вимагають особливої точності при перекладі.

4. Комунальний переклад

Такий переклад здійснюється переважно в медичних і адміністративних закладах. І особливість його не в специфіці самого перекладу, а в специфіці позиції перекладача. Зрозуміло, усні перекладачі і раніше за необхідності перекладали в суді, в РАГСІ, в лікарні, у в'язниці та ін. Їх завдання, як завжди, полягає в тому, щоб забезпечити міжмовної контакт. Однак лише останнім часом стало зрозуміло, що подолання міжмовного бар'єру недостатньо. Для забезпечення повної рівноправності, повної правової інтеграції іноземного громадянина, який не володіє мовою країни, систему її законів, правил і цінностей, необхідно подолання також і міжкультурного бар'єру. Інакше неминучі численні непорозуміння.

Місія комунального перекладача полягає в тому, щоб полегшити іноземному громадянину контакт з владою. Для цього потрібні глибокі знання культури та соціальної специфіки народів і країн, що представляють обидві мови, а також соціальної та особистісної психології. На відміну від більшості усних перекладачів, комунальному перекладачеві доводиться мати справу з усним мовленням, далекій від офіційної, з діалектами і просторіччям. Одночасно він повинен володіти мовою суду, медицини, мовою офіційних установ. Більшою мірою, ніж конференц-перекладачеві, йому необхідна витримка у стресових ситуаціях. На закінчення відзначимо, що усний переклад у всіх своїх різновидах виконується в обстановці гострого дефіциту часу, а тому, крім знань і професійних умінь, вимагає величезної витримки і психологічної стійкості. Саме ці якості усні перекладачі ставлять на перше місце, коли мова заходить про їх професію.

5. Письмовий переклад

Письмові перекладачі іноді спеціалізуються на текстах певного типу. В першу чергу, це стосується текстів, які мають правовий статус. Тому нотаріальні перекладачі, судові перекладачі мають особливий сертифікат, що підтверджує їх повноваження, і власну іменну печатку.

Штатні перекладачі в фірмах, на підприємствах, в конструкторських бюро спеціалізуються на тій області техніки і виробництва, якими займаються їх фірми. Особливу категорію становлять перекладачі художньої літератури. Це зазвичай люди з високим творчим потенціалом, письменницькими здібностями та широкою філологічною освіченістю. Разом з тим варто відзначити, що сучасна потреба в письмових перекладних текстах в світі настільки велика і різностороння, що більшості перекладачів доводиться бути фахівцями широкого профілю та перекладати тексти різного типу і різної тематики. Гнучкість, швидке переключення і звичка постійно вбирати нове допомагають сучасним перекладачам швидко освоїти будь-який текст. Закінчивши переклад, перекладач звіряє, править і редагує власний текст, потім оформлює і передає замовнику. Якщо текст призначений для публікації, то після перекладача (але в контакті з ним) над текстом працюють редактори і коректори. Від усного перекладу письмовий переклад докорінно відрізняється відсутністю дефіциту часу. Письмовий переклад не ставить перекладача в жорсткі тимчасові рамки і забезпечує найвищий рівень еквівалентності по відношенню до оригіналу. Правда, відсутність дефіциту часу може бути досить умовною. Велика частина перекладів в наші дні виконується в терміновому режимі. Виняток, як правило, становить художній (літературний) переклад, тобто переклад художніх творів.

6. Машинний переклад

Машинний, а точніше, комп'ютерний переклад – це також письмовий переклад, оскільки в результаті ми отримуємо письмовий текст. Однак здійснює його НЕ перекладач, а особлива комп'ютерна програма. Сучасні комп'ютерні програми перекладу досить досконалі, але вони досі не можуть вирішити найскладнішу задачу процесу перекладу: вибір контекстуально необхідного варіанту, який в кожному тексті зумовлений багатьма причинами. В даний час результат цього виду перекладу може бути використаний як чорновий варіант майбутнього тексту, який буде редагувати перекладач, а також як засіб, щоб в ситуації відсутності перекладача отримати загальне уявлення про тему і зміст тексту. Ще більш складну задачу представляє переклад усного тексту за допомогою комп'ютерних програм, так як проблема розпізнавання усного мовлення знаходиться лише на початковому етапі свого вирішення. Досі непереборною перешкодою є індивідуальне

забарвлення звучання сегмента мови – в будь-якій мові така мова погано формалізується.

8. Комплексна типологія видів перекладу

Системний аналіз перекладацької практики і теорії дозволяє побудувати єдину типологію перекладів, що узагальнює різні сторони підготовки, виконання, презентації і функціонування перекладу і співвідноситься з іншими основними компонентами перекладацької діяльності. Типологізація перекладів здійснюється за наступними параметрами:

1. За співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу;
2. За характером суб'єкту перекладацької діяльності і його відношенням до автору тексту, що перекладається;
3. За типом перекладацької сегментації і способом переробки перекладацького матеріалу;
4. За формою презентації тексту перекладу і тексту оригіналу;
5. За характером відповідності тексту перекладу тексту оригіналу;
6. За жанрово-стильовими особливостями і жанровою приналежністю перекладного матеріалу;
7. За повнотою і типом передачі смислового змісту оригіналу;
8. За основними функціями;
9. За первинністю тексту-оригіналу;
10. За типом адекватності.

Переклади, що виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу : внутрішньомовний переклад-тлумачення словесних знаків за допомогою знаків тієї ж мови :

- *діахронічний (історичний) переклад* (переклад на сучасну мову історичного тексту, написаного мовою попередньої епохи);
- *транспозиція* (переклад тексту одного жанру функціонального стилю в інший жанр функціонального стилю).
- *міжмовний переклад* – перетворення повідомлення, вираженого засобами будь-якої однієї знакової системи, в повідомлення, виражене засобами іншої знакової системи :
- *бінарний переклад* (переклад з однієї прадавньої мови на іншу);
- *інтерсеміотичний переклад* (переклад з природньої мови на штучну чи навпаки);

- *трансмутація* (переклад з будь-якої штучної мови на іншу штучну мову).

Переклади, що розрізняються за загальною характеристикою суб'єкта перекладацької діяльності і за його відношенням до автора перекладацького тексту :

- *традиційний переклад* – переклад, виконаний людиною;
- *переклад, виконаний перекладачем, що не є одночасно автором перекладного тексту* ;
- *авторський* (автопереклад) переклад, виконаний автором оригінального тексту ;
- *авторизований переклад* (переклад оригінального тексту, апробований автором).
- *машинний* (автоматичний) переклад – переклад, виконаний за допомогою комп'ютерної програми;
- *змішаний переклад* – переклад з використанням значної частки традиційної (чи машинної) переробки тексту.

Переклади, зроблені за типом перекладацької сегментації тексту і одиниць перекладу, що були використані:

- *поморфемний переклад* – переклад, виконаний на рівні окремих морфем не звертаючи уваги на їхні структурні зв'язки;
- *літерний переклад* – переклад, виконаний на рівні окремих слів не звертаючи уваги на смислові, синтаксичні і стилістичні зв'язки між словами;
- *фразовий переклад* – переклад, виконаний на рівні окремих речень або фраз, перекладених послідовно одне за іншим;
- *абзацно-фразовий переклад* – переклад, який здійснений на рівні окремих речень або абзаців, перекладених послідовно одне за іншим;
- *суцільно текстовий переклад* – переклад цілого тексту, не виділяючи окремі слова, речення або абзаци в окремі одиниці перекладу.

Переклади, виділені за ознакою форми презентації тексту – перекладу і тексту-оригіналу.

Письмовий переклад – переклад, виконаний в писемній формі:

- *письмовий переклад писемного тексту* (переклад письмового тексту, виконаний у писемній формі);
- *письмовий переклад усного тексту* (переклад усного тексту, виконаний у писемній формі).

Усний переклад-переклад, виконаний в усній формі:

- усний переклад усного тексту (переклад усного тексту, виконаний в усній формі);
- *синхронний переклад* (усний переклад, здійснений практично одночасно з виголошенням тексту-оригіналу);
- *послідовний переклад* (різновид усного перекладу, здійсненого після прослуховування певної одиниці тексту, в паузах між цими одиницями);
- *односторонній переклад* (усний переклад, здійснений тільки в одному напрямку, тобто з однієї мови на будь-яку іншу мову);
- *двосторонній переклад* (послідовний усний переклад розмови, здійснений з однієї мови на іншу і навпаки);
- *усний переклад письмового тексту* (переклад письмового тексту, виконаний в усній формі);

Переклади, виділені за ознакою характеру і якості відповідності тексту перекладу тексту-оригіналу:

- *вільний переклад* (переклад, що відтворює основну інформацію оригіналу з можливими відхиленнями – додаваннями, пропусками і т. п.; здійснюється на рівні тексту, тому для нього категорії еквівалентності мовних одиниць виявляються не релевантними);
- *інтерпретація* (від перекладу, що базується на звертанні до немовних видів діяльності, на відміну від власне перекладу, здійсненого за заданими правилами переходу від засобів вираження, що належать іншій мовній системі);
- *адекватний переклад* (переклад, що відповідає оригіналу і виражає ту ж комунікативну мету, що й оригінал);
- *точний (правильний) переклад* (переклад, що характеризується семантичною точністю, тобто є семантичне повно і правильно переданим планом змісту оригіналу);
- *автентичний переклад* (переклад офіційного документа, що має однакову юридичну чинність з оригіналом; відповідно до міжнародного права текст умови може бути зробленим і прийнятим на одній мові, але його автентичність встановлюється на двох і більше мовах);
- *завірений переклад* (переклад, відповідність якого оригіналу підтверджується юридичне).

Переклади, які виділяються за ознакою жанрово-стилістичної характеристики перекладного матеріалу і жанрової приналежності:

- *науково-технічний переклад* (переклад науково-технічних текстів і документації);
- *суспільно-політичний переклад* (переклад суспільно-політичних текстів);
- *художній переклад* (переклад художніх текстів);
- *військовий переклад* (переклад текстів з військової тематики);
- *юридичний переклад* (переклад текстів юридичного характеру);
- *побутовий переклад* (переклад текстів розмовно-побутового характеру).

Переклади, що виділяються за ознаками повноти і способу передачі смислового змісту оригіналу :

- повний переклад – переклад, що передає смисловий зміст оригіналу без пропусків і скорочень.
- неповний переклад – переклад, що передає смисловий зміст оригіналу з пропусками і скороченнями:
- *скорочений переклад* (переклад, що передає смисловий зміст тексту в згорнутому вигляді, тобто із скороченнями);
- *фрагментарний переклад* (переклад не цілого тексту, а лише окремого уривка);
- *аспектний переклад* (переклад лише частини тексту відповідно до будь-якої заданої ознаки (аспекту));
- *анотаційний переклад* (переклад, у якому відображаються лише головні тема, предмет і призначення перекладного тексту);
- *реферативний переклад* (переклад, у якому містяться досить докладна інформація про документ, який реферують – його призначення, тематика, методи дослідження, отримані результати).

Переклади, виконані за ознакою основної прагматичної функції:

- *практичний переклад* – переклад, призначений для практичного використання як джерело інформації;
- *робочий (інформаційний) переклад* (невідредагований переклад, в основному придатний для практичного використання, але не оформлений для публікації);
- *консультативний переклад* (вид інформаційного перекладу, здійснюється зазвичай в усній формі, включає елементи анотування, реферування і вибіркового перекладу з аркуша, виконується, як правило, у присутності замовника, що відразу уточнює аспекти змісту тексту-оригіналу, які його цікавлять);

- *виданий (друкований) переклад* – письмовий переклад, тиражований за допомогою засобів масового розмноження і призначений для широкого поширення;
- *опублікований переклад* (практичний чи навчальний переклад, тиражований за допомогою засобів масового розмноження);
- *навчальний переклад* – переклад, який використовують у навчальному процесі для підготовки перекладачів або як один з прийомів навчання іноземної мови;
- *експериментальний переклад* – переклад, виконаний з дослідницькою метою;
- *еталонний переклад* – зразковий переклад, який використовують для порівняння з перекладом, що виконують.

Переклади, що виділяються за ознакою первинності / непервинності тексту-оригіналу:

- *прямий (первинний, безпосередній) переклад* – переклад, виконаний безпосередньо з оригіналу;
- *непрямий (вторинний, непрямий) переклад* – переклад, здійснений не безпосередньо з тексту-оригіналу, а з його перекладу на яку-небудь іншу мову;
- *зворотній переклад* – експериментальний чи навчальний переклад уже тексту на вихідну мову.

Переклади, що виділяються за типом адекватності:

- *стилістично адекватний переклад-семантичне повний і точний і стилістично еквівалентний переклад* що відповідає функціонально-стилістичним нормам мови перекладу;
- *прагматично (функціонально) адекватний переклад* – переклад, що правильно передає основну (домінуючу) комунікативну функцію оригіналу;
- *дезиративно адекватний переклад* – переклад, повно і правильно відповідає на інформаційний запит споживача і не обов'язково передає повний смисловий зміст і основу комунікативну функцію оригіналу.

?

Питання для самоконтролю:

1. На які групи поділяють види перекладу?
2. У чому полягає специфіка усного послідовного перекладу?
3. Що таке комунальний переклад і чому він отримав таку назву?
4. Змодельуйте ситуацію синхронного перекладу.

5. Чому фізична підготовка перекладача має неабияке значення для здійснення процесу перекладу? Обґрунтуйте свою думку.
6. У чому переваги та недоліки комплексної типології видів перекладу?

Тема 6. ОСНОВИ ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Теоретико-перекладацькі універсалії.
2. Специфіка мови як засобу передавання інформації.
3. Переклад як особливий тип комунікації.
4. Проблема перекладацької еквівалентності

1. Теоретико-перекладацькі універсалії

Будь-яка наука має набір універсальних базових понять, прийнятих і визнаних усіма дослідниками незалежно від їх поглядів на ті чи інші явища в рамках даної науки. Сформувалися такі поняття і в перекладознавстві. Деякі з них в ході історії міняли свій зміст, і про це ми намагалися згадувати в попередньому розділі. Однак більша їх частина має достатню стабільність і по праву може бути віднесена до теоретико-перекладацьких універсалій. Коротка характеристика теоретико-перекладацьких універсалій необхідна нам для обговорення основних проблем теорії перекладу.

Оскільки теорія перекладу як наукова дисципліна сформувалася на базі цілої низки сучасних уявлень про мову в людському суспільстві, вона тісно пов'язана з різними гуманітарними науками, перш за все філологічними, і запозичує з них арсенал базових понять і основу для свого термінологічного апарату. До кола цих наук належать: лінгвістика, в тому числі загальне мовознавство, лінгвостилістика, теоретична фонетика, теоретична граматики, лексикологія, семасіологія,

психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту; теорія комунікації, теорія інформації; літературознавство та інші дисципліни. Так, ключові для теорії перекладу поняття «мова» і «текст» розуміються в рамках сучасної лінгвістики відповідно як система умовних знаків, які виникли природно, що застосовуються для цілей комунікації, і як всі види усної та писемної реалізації цих знаків.

До основних теоретико-перекладацьких універсалій можна віднести такі поняття:

1. **ВТ – вихідний текст**; під вихідним текстом розуміється текст, що піддається перекладу.

2. **ВМ – вихідна мова**; під вихідною мовою розуміється будь-яка природна мова, знаками якої закодований вихідний текст.

3. **ПТ – перекладений текст**; мається на увазі текст, який виник в результаті перекладу (як синонім багато дослідників використовує термін «*переклад*»).

4. **ПМ – перекладна мова (мова перекладу)**; це будь-яка природна мова, знаками якої закодований перекладений текст (переклад).

5. **Еквівалентність** – ступінь відповідності перекладеного тексту початковому тексту, незалежно від мети перекладу.

6. **Адекватність** – відповідність перекладеного тексту меті перекладу.

7. **Одиниці перекладу** – мінімальні оперативні частки процесу перекладу.

8. **Трансформація** – перекладацькі перетворення.

9. **Перекладність** – принципова можливість досягнення еквівалентності щодо всього тексту або будь-якої його частини.

2. Специфіка мови як засобу передачі інформації.

Інформація, тобто відомості про будь-що, нова або відома, передається у різний спосіб. Інформацією користуються і її потребують усі живі істоти. Існують механізми автоматичної передачі інформації (наприклад, генетичний код). Інший спосіб отримання інформації – органи чуття. Величезну кількість інформації живі істоти отримують через органи чуття. Це може бути інформація з навколишнього світу і зсередини живого організму. Холод, світло, предмети, биття свого серця живий організм сприймає прямо, через свої рецептори. Нарешті, третій спосіб передачі інформації – *двоступеневий*, що включає в себе перші

два. При третьому способі інформація кодується, тобто зашифровується в умовні знаки (як при автоматичному кодуванні всередині організму), а потім цей код надходить на рецептори сприйняття, і вони його розшифровують. Цей третій спосіб кодування інформації зустрічається і у тварин, і у людини, але людина створила найбільшу різноманітність способів, і найбільш універсальний з них – **мовний код**. Він дозволяє закодувати і передати інформацію без обмеження тематики і будь-якого типу.

Теорія інформації була сформульована вперше в 1948 р. К. Е. Шенноном і Н. Вінером і існує з того часу як самостійна наукова дисципліна. Саме вона стала основою для створення найпотужніших інформаційних систем (комп'ютер, Інтернет). Однак в застосуванні до перекладу нас цікавить не внутрішня структура інформації, а її узагальнені типи, які накладають свій відбиток на особливості вербальних текстів, в першу чергу – текстів на живих мовах.

Розрізняються такі умовно розмежовані типи інформації:

1. **Пізнавальна (когнітивна) інформація** – об'єктивні відомості про навколишній світ. Передаючи її, мова виконує когнітивну, або референціальну (представницьку), функцію.

2. **Оперативна інформація** – наказує певні дії або спонукає до них; мова при цьому виконує апелятивну (спонукальну) функцію.

3. **Емоційна (експресивна) інформація** – містить повідомлення про людські емоції. Передаючи емоції, мова виконує експресивну функцію.

4. **Естетична інформація** – та інформація, яка передає людині почуття прекрасного. Потреба в цьому виді інформації настільки велика, що людина створила особливий тип текстів, що спеціалізуються на передачі естетичної інформації – *художні тексти*. Кодуючи естетичну інформацію, мова виконує естетичну функцію. Однак не можна не відзначити, що почуття прекрасного – одна з емоцій, а тому цей тип інформації в строгому сенсі являє собою різновид емоційної (експресивної) інформації, що реалізує особливу функцію мови.

3. Переклад як особливий тип комунікації

Переклад дає можливість формувати та збагачувати власну культуру шляхом ознайомлення, усвідомлення та запозичення через осмислення набутоків культурного, політичного, економічного, художньо-естетичного розвитку інших етносів у процесі міжмовного спілкування.

Переклад – це різновид міжмовного спілкування, рецептивно-продуктивна мовленнєва діяльність. Під час цього процесу сприйнятий текст мови-донатора (рецептивний акт) відтворюється мовою друготвору (продуктивний акт). Переклад як термін подається М. Зарицьким, С. Влаховим, С. Флоріним, у двох значеннях – процес перекладу та його результат [цит. за : 5, с. 41]. Переклад можливий з будь-якої вербальної та невербальної мови на іншу. В основі цього принципу лежить єдність законів мислення, логічних і психологічних структур, властивих будь-якому етносу, народу, якою б мовою він не спілкувався.

Переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача й редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Цей комунікаційний акт може бути як безпосереднім – творчі зустрічі, читання, онлайн-конференції, так і опосередкованим.

Усі перекладацькі процедури здійснюються відповідно до вимог асиметричного дуалізму мовного знаку: форма мовного знаку може набувати іншого значення, а значення – втілюватися в іншу форму. Процес створення та редагування перекладу має системний характер і базується на практичному втіленні процесів та етапів – від створення першотвору до його синтетично-аналітичного опрацювання перекладачем та створення друготвору.

Переклад визначається як складова частина сучасної комунікації – зумовленого ситуацією та соціально-психологічними особливостями комунікаторів процесу встановлення й підтримання контактів між членами соціальної групи чи суспільства загалом на основі духовного, професійного або іншого єднання учасників комунікації. Цей процес є поєднанням інтелектуально-мисленнєвих та емоційно-вольових актів, опосередкованих мовою та дискретних у часі й просторі – тобто у вигляді актів мовлення, актів паралінгвістичного характеру та психофізіологічного впливу, актів сприймання та розуміння, що пов'язані з процесами збору фактів, їх зберігання, аналізу, переробки, оформлення, висловлення та за потреби – поширення, сприймання й розуміння. Процес може відбуватися з використанням різних знакових систем, зображень, звуків, засобів комунікації, засобів зв'язку. Його результатом є конкретна інтелектуально-мисленнєва й емоційно-вольова поведінка співрозмовника, конкретні результати його діяльності, прийняті ним рішення, що задовольняють членів соціальної групи або суспільства загалом.

Переклад існує в процесі обміну інформацією між комунікаторами. На ньому базується встановлення та підтримання

контактів між членами соціальної групи, які належать до різних етносів і культурних прошарків та, у свою чергу, формують процес спілкування в суспільстві загалом. Суспільство як симбіоз комуніканта (*ініціатора процесу спілкування*) та комуніката (*адресата процесу спілкування*) неможливе без використання перекладу. Для обміну інформацією учасники комунікаційного процесу мають досконало володіти тією системою знаків, за допомогою якої передається те чи інше повідомлення. Відсутність цього знання позбавляє комуніката нових, іноді – необхідних для подальшого існування знань, а комуніканта – результату процесу спілкування, робить передання та поширення інформації практично неможливим.

Така складова частина комунікації, як збирання фактів, їх зберігання, аналіз, переробка, оформлення, висловлення та поширення, сприймання і розуміння, у свою чергу, не може існувати без адекватного використання перекладу як засобу комунікативного зв'язку елементів цієї системи. Для всебічного збирання та аналізу фактів потрібно опанувати всі можливі напрацювання тієї чи іншої галузі всіма наявними мовами. Водночас не можна говорити про те, що реципієнт інформації володіє всіма мовами, які можуть використовувати потенційні продуценти під час створення повідомлення. Фахівець використовує знаки тієї мовної системи, якою він володіє досконало, для того, щоб створити потрібне повідомлення та без зайвих бар'єрів викласти інформацію обраній цільовій аудиторії. Для засвоєння та опрацювання всього шару цієї інформації реципієнт, який водночас може бути майбутнім продуцентом вже синтезованого повідомлення (знання, отримані в процесі опрацювання інформації, та власні знання реципієнта в поєднанні дають нове повідомлення), звертається до перекладних джерел, поданих тією мовою, якою досконало володіє реципієнт і якою йому зручніше та простіше засвоїти потрібну інформацію. Отримана інформація проходить процес переробки – перекладу реципієнтом повідомлення на мову власного розуміння з обраною метою – отримати або закріпити нові знання, змінити ставлення до обраного явища, події, процесу або, навпаки, підтвердити ставлення, поширити набуті знання через передання їх у власному повідомленні після синтетично-аналітичної обробки для ознайомлення з висновками проведеного дослідження та опрацювання обраною цільовою аудиторією з визначеною метою.

Обраний для перекладу твір – це повідомлення, яке спрямоване на передання інформації, ідей, емоцій, умінь людини, поширення тієї чи іншої концепції, викладення вже відомих або ще не засвоєних на рівні суспільних знань ідей людини.

Автор-комунікант прагне зробити все для того, щоб його текст (першоджерело) став зрозумілим читачеві-комунікату. Перекладач так само виступає на цьому етапі як комунікат, який переймає частково функції комуніканта і, у свою чергу, створює текст, зрозумілий реципієнтові перекладного матеріалу (друготвору). Опрацювання та передання авторського матеріалу проходить на рівні опрацювання та перетворення знаків, передання однієї мовної системи знаками іншої мовної системи, зрозумілої читачеві, що є основою визначення перекладу як способу комунікації. Впродовж створення тексту друготвору відбувається творення спільності, об'єднання ідей між різними частинами людства, ознайомлення зі схожими або протилежними ідеями учасників комунікаційного процесу для подальшого створення нової ідеї, закріплення концепції або її повного спростування залежно від викладеної інформації та цільової аудиторії потенційного твору. Відбувається обмін знаннями, який призводить до появи нових знань у комуніката та у світовій системі знань, сприяє поширенню та доповненню вже відомих теорій, закріпленню їх на практиці. На цьому етапі переклад стає частиною суспільного процесу, тобто частиною комунікації в її суспільній галузі, невід'ємним складником розвитку людини як особистості, формування та поширення нових знань.

Під час розгляду перекладу як комунікаційного процесу застосовуються ті самі структурні елементи, серед яких є **відправник повідомлення** (автор тексту оригіналу), **пристрій кодування повідомлення** (набір символів, знаків, правил мови, за допомогою яких створюється текст), **сигнал** (власне створене повідомлення, першотвір), **пристрій для розшифровки повідомлення** (перекладач як знавець знаків, символів, правил мови тексту оригіналу та способів вторинного шифрування мовою тексту друготвору; перекладач на цьому етапі повертає комунікативний процес до першого елемента для нового проходження з використанням нової системи шифрування та дешифрування повідомлення), **реципієнт повідомлення** (читач друготвору).

Під час оцінювання результатів перекладу важливо враховувати, чи викликає текст перекладу ті само асоціації, що й текст оригіналу, чи робить реципієнт перекладу з отриманого повідомлення ті самі висновки, що й реципієнт першотексту, чи має переклад еквівалентні емоційні та стилістичні характеристики. Таким чином, виникає проблема ускладнення комунікації між продуцентом оригіналу й реципієнтом друготвору. За таких умов і перекладач, і редактор мають опрацювати телевізійний текст з огляду на інтертекстуальні елементи,

зв'язки етносів, ментальні розбіжності між аудиторіями оригіналу та друготвору задля отримання тексту повідомлення, який буде контекстуально синонімічним до тексту оригіналу не лише змістово, а й на рівні психології сприйняття такої інформації.

Таким чином, переклад як комунікаційний акт базується на поступовому й паралельному спілкуванні автора, перекладача та редактора як продуцентів та потенційного читача як реципієнта готового продукту – тексту перекладу. Від плідної співпраці всіх учасників комунікації залежить передання авторської думки, відтворення повідомлення мовою друготвору та адекватна міжмовна комунікація, що впливає на подальший розвиток культури окремої країни та суспільства в цілому.

4. Проблема перекладацької еквівалентності

Серед численних суперечливих принципів перекладу існує один беззаперечний: переклад має бути **точним** (= високий ступінь відповідності об'єктивним даним, дійсності) або **повноцінним** (= який відповідає певним вимогам, у якому сповна виявляється необхідна ознака, якість). Але виникає дивна річ – саме цей принцип, що на перший погляд не потребує доказів та вважається аксіомою, є в перекладацькій практиці одним з найбільших витоків непорозумінь та недоречностей.

При більш детальному розгляді ми з'ясуємо, що це, на перший погляд, чітке поняття – «точність (повноцінність)» – містить в собі безліч різнорідних елементів, які важко узгодити, а подекуди, й суперечать одне одному. Якщо перекладач не зможе обмежитися у виборі елементів перекладу, не зуміє окинути оком весь матеріал, абстрагуючись від нього – він заплутається у деталях і потерпить фіаско.

Еквівалентність перекладу – спільність змісту (смилова близькість) оригіналу і перекладу. Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу. Як правило, фактична спільність змісту оригіналу і перекладу досить значна. Слід розрізняти **потенціальну еквівалентність**, тобто максимальну спільність змісту двох різномовних текстів, яка допускається несхожістю різних мов, і **перекладацьку еквівалентність** – реальну смыслову близькість текстів оригіналу і перекладу, яка досягається перекладачем у процесі перекладу. Межею перекладацької еквівалентності є максимально можливий ступінь збереження змісту оригіналу при перекладі, але в кожному окремому перекладі

максимальна смислова близькість до оригіналу досягається різною мірою.

Перекладацька еквівалентність спирається на збереження (але одночасно і на втрати) різних елементів смислу, що містяться в оригіналі. Залежно від того, яка частина змісту передається у перекладі для забезпечення його еквівалентності, розрізняють три рівня еквівалентності.

I тип - переклад зберігає мету комунікації;

II тип - переклад зберігає мету комунікації і опис мовної ситуації;

III тип - зберігаються всі три частини: мета комунікації, опис мовної ситуації і спосіб її опису.

На будь-якому рівні еквівалентності переклад може і має забезпечувати міжмовну комунікацію.

Дж. Кэтфорд справедливо вважає, що центральною проблемою теорії перекладу є розкриття поняття **перекладацької еквівалентності**, виявлення ступеня значеннєвої близькості між співвіднесеними висловленнями в оригіналі і перекладі. На його думку, еквівалентність повинна визначатися емпірично, шляхом зіставлення реально виконаних перекладів з їхніми оригіналами. Виходячи з положення, що план змісту одиниць мови настільки ж специфічний, як і їхній план вираження, Дж. Кэтфорд затверджує, те при перекладі аж ніяк не відбувається чи переносу відтворення значень одиниць оригіналу, а лише заміна значень в одній мові значеннями в іншій мові. Застосовуючи компонентний аналіз значень слів і граматичних одиниць, він показує, що в основі такої заміни лежить лише частковий збіг семного складу співвіднесених висловлень в оригіналі і перекладі. Проведений Дж. Кэтфордом аналіз підтвердив можливість здійснення процесу перекладу в рамках семантичної моделі, хоча подальші дослідження показали, що еквівалентність перекладу далеко не завжди ґрунтується на частковій спільності сем.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть головні поняття, які формують уявлення про універсальність процесу перекладу.
2. Які види інформації є релевантими для процесу перекладу?
3. У чому полягає проблема перекладацької еквівалентності?

4. Чи має перекладацька еквівалентність ознаки мовної універсалиї?
5. Що характеризує процес перекладу саме як акт комунікації? Доведіть свою думку конкретними прикладами.

Тема 7. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. *Етапи процесу перекладу.*
2. *Поняття про одиницю перекладу та засоби її вищленовування.*
3. *Теорія відповідностей та трансформацій.*

1. Етапи процесу перекладу

Вивчення процесу перекладу (процесуальна транслаталогія) традиційно нерозривно пов'язане з його викладанням і від початку здійснювалося з метою викладання перекладу, хоча останнім часом у різних країнах проводиться ціла низка експериментів, які мали на меті суто дослідницькі цілі. Але дотепер про процес перекладу нам відомо далеко не все.

Мабуть, ніхто із учених не заперечує того, що процес перекладу складається зі стадії сприйняття тексту й стадії його відтворення. Дмитро Селескович, будуючи свої висновки на спостереженнях за процесом синхронного перекладу, розуміє стадію сприйняття як добування змісту, минаючи мовний зміст; відтворення ж полягає, на думку ученого, з операцій над ідеями, а не над мовними знаками. Д. Селескович заперечує етап аналізу в усному перекладі й ставить під сумнів результати письмового перекладу, оскільки, аналізуючи текст, письмовий перекладач може не звернути увагу на основний зміст тексту.

Дослідники процесу письмового перекладу бачать у ньому 3 етапи: **сприйняття, відтворення й контроль готового тексту**; комплекс конкретних дій перекладача на кожному з етапів отримав **назву перекладацьких стратегій**.

Найбільш дослідженим етапом є етап відтворення, тобто власне переклад, і ті конкретні засоби, за допомогою яких він здійснюється: одиниці перекладу, а також різновиди співвідношень мовних засобів, які встановлюються в процесі перекладу.

3. Поняття одиниці перекладу й способи її вичленовування

Ми визначили переклад як процес перетворення мовленнєвого добутку (тексту), породженого однією мовою, у текст іншою мовою при збереженні плану змісту й заміні плану вираження, тобто одиниць мови. Отже, усвідомивши собі сутність процесу перекладу й теоретичну базу еквівалентності, ми повинні для практичного досягнення еквівалентності знайти мінімальні одиниці, що підлягають перекладу — **одиниці перекладу** (unit of translation), або одиниці перекладацької еквівалентності, тобто одиниці ВМ, що мають еквівалент у тексті ПМ.

Сам термін «одиниця перекладу» був запропонований Ж. Провині й Ж. Дарбельне. У дискусіях про розміри цієї одиниці та її характері вчені дійшли висновку, що розміри цієї одиниці нестабільні, вони можуть варіюватися ув широких межах, а сама одиниця є операційною. Однак багато чого в характеристиці одиниці перекладу поки не є зрозумілим. Не з'ясовано, наприклад, випадки, коли різні перекладачі при перекладі одного й того ж тексту обирають одиниці перекладу різного обсягу. Взагалі фактор «перекладач» у зв'язку з поняттям одиниці перекладу вивчений ще недостатньо. Не випадково дослідники підкреслюють психолінгвістичний характер одиниці перекладу.

Зокрема, О. І. Бродович вважає, що «локус цієї одиниці не в якому-небудь із двох текстів, а у мозку перекладача» [цит. за : 4, с. 58].

Таким чином, існують різні погляди на виявлення одиниць перекладу. Схарактеризуємо деякі з них.

В основі **першого способу**, орієнтованого на оригінал, лежить сам процес перекладу. Одиницею перекладу тоді буде вважатися мінімальний відрізок тексту, що виступає як самостійний об'єкт процесу перекладу. Такий спосіб релевантний для усного перекладу й передбачає лінійне односпрямоване розгортання тексту в часі (звучне мовлення). Мінімальною одиницею перекладу в цьому випадку

найчастіше виявляється речення. Коротше одиниця перекладу буде при синхронному перекладі, коли перекладач породжує текст майже одночасно з його надходженням, і, як правило, вона тримається в межах значеннєвої групи.

В основі **другого способу** – орієнтація на текст перекладу. Одиницею перекладу має стати мінімальний набір лексем або граєм вихідної мови, який можна поставити у відповідність із граматичною категорією мови на яку здійснюється переклад. За такого підходу система лексичних і граматичних категорій ВМ проектується на мову оригіналу. У тексті оригіналу виявляються, таким чином, сукупність мовних одиниць, і щоразу їх поява у тексті ВМ сигналізує про те, що необхідно використовувати певну лексичну або граматичну категорію ПМ.

Третій спосіб виявлення одиниць перекладу орієнтований тільки на план змісту оригіналу. При такому принципі важливий аналіз складу змісту оригіналу, залежний від функції тексту. Далі пропонується розчленувати зміст на «елементарні сенси», що видається трохи сумнівним, тому що відсутня єдина об'єктивна мовна основа цього розчленовування.

Нарешті, **четвертий спосіб** вичленовування одиниць перекладу, також орієнтований на оригінал, ґрунтується на принципі семантичної єдності. З погляду практики перекладу він найбільш актуальний. Одиницею перекладу тут вважається мінімальна мовна одиниця тексту оригіналу, яка сприймається як одне ціле з погляду семантики. Такий спосіб не пов'язаний з виявленням засобів перевираження, але має безпосередній зв'язок з визначенням компонентів змісту й інваріанта перекладу. Мається на увазі така одиниця вихідного тексту, для якої може бути знайдена відповідність у тексті перекладу, але складові частини якої окремо не мають відповіностей у тексті перекладу. Вона може мати складну структуру, але частини її, узяті окремо, неперекладні. У залежності від того, на якому рівні ВМ знаходиться одиниця перекладу, розрізняються відповідно: переклад на рівні фонем, морфем, рівня слів та ін. Розглянемо трохи докладніше ці різновиди перекладу на різних рівнях мовної ієрархії.

➤ **Переклад на рівні фонем.**

Фонема, як відомо, не є носієм значення – вона відіграє в мові тільки змісторозрізнявальну роль, однак, у практиці перекладу мають місце випадки, коли одиницями перекладу виявляються саме фонемі, тобто фонемі ВМ замінюються найближчими до них по артикуляції і звучанню фонемі ПМ наприклад, англійське слово «*lady*»

перекладається українською / російською як «леді / леди», тобто при перекладі здійснюється заміна фонем англійського слова найближчими до них фонемами.

Переклад на рівні фонем зустрічається в дуже обмеженій кількості випадків. Більш-менш регулярно він застосовується лише при передачі власних імен, наприклад, англ. *Churchill* – укр. *Черчіль* ; англ. *Liverpool* – укр. *Ліверпуль* та ін., а також при передачі реалій, що не мають відповідностей у соціальному і культурно-побутовому житті нашої країни, англ. «*speaker*» – укр. «*спікер*» / рос. «*спікер*».

➤ Переклад на рівні морфем.

У низці випадків одиницею перекладу виявляється морфема, тобто кожній морфемі перекладного слова у ВМ відповідає визначна морфема в співвіднесеному з ним слові ПМ. Наприклад, англ. слово «*president*» в окремому контексті перекладається українською та російською як «голова “*president of the General Assembly* – Голова Генеральної Асамблеї». Якщо ми розглянемо морфемну структуру англійського та російського / українського слів, то побачимо що кожній морфемі англійського відповідає окрема морфема російського: *President* // *Пред-сед-атель*

Переклад на рівні морфем, як і фонем – теж відносно рідкісне явище, морфемна структура слів, що мають однакові значення, у різних мовах найчастіше не збігається, особливо якщо брати до уваги не тільки лексичні, але і граматичні морфемі, набір яких у різних мовах відрізняється.

➤ Переклад на рівні слів.

Приклад: *Мой друг живет в Черновцах* – *Мій друг живе в Чернівцях*.

Тут слова виступають як одиниці перекладу. Такий переклад(послівний чи дослівний) зустрічається набагато частіше, ніж переклад пофонемний чи поморфемний. Однак і він обмежений у сфері застосування – як правило у реченні лише частина слів одержує при перекладі дослівні відповідності, тоді як інші слова таких відповідностей не мають. Лише у небагатьох випадках усе речення в цілому перекладається на рівні слів, як правило це дуже прості речення (див. приклад).

➤ Переклад на рівні словосполучень.

Ідіоматичні чи стійкі словосполучення, тобто фразеологізми, значення яких, як відомо, це дорівнює сумі значень, що входять у сполучення слів, у силу чого послівний переклад виявляється в переважній більшості випадків неможливим і одиницею перекладу

виступає все словосполучення в цілому . Приклад: рос. «принимать участие» – укр. «брати участь». Цей вид перекладу дуже розповсюджений. Найчастіше зустрічається такий вид відповідностей, у якому деякі слова в реченні перекладаються дослівно (тобто переклад на рівні слів), а інша частина речення перекладається на рівні словосполучень.

4. Теорія відповідностей та трансформацій.

Перекладацька еквівалентність досягається на практиці на основі вицленювання одиниць перекладу. Далі перекладач робить міжмовні перетворення. Він знаходить для одиниць перекладу відповідності в арсеналі мовних засобів (МП). Відповідності між текстами оригіналу та перекладу можуть класифікуватися відразу за кількома ознаками.

По-перше, всі вони поділяються на **мовні та мовленнєві**. **Мовні відповідності** пов'язані з об'єктивними закономірностями мови як системи. **Мовленнєві відповідності** обумовлені функціонуванням цієї системи в її конкретній реалізації – у мовленні.

По-друге, сама процедура знаходження відповідності може виглядати по-різному, і тут розмежовуються три варіанти перекладацьких дій (або, відповідно, три різні прийоми):

- 1) перекладач бере готову відповідність, не маючи вибору;
- 2) перекладач робить вибір з кількох варіантів;
- 3) перекладач породжує власну відповідність в рамках закономірностей мови.

Відповідності, отримані за допомогою застосування першого прийому, називаються однозначними еквівалентними відповідниками; результати застосування другого прийому – варіантними відповідниками; відповідності, породжені самим перекладачем – трансформаціями.

По-третє, фрагмент ВТ і його відповідність – фрагмент ПТ, можуть бути оформлені за допомогою різних мовленнєвих засобів, точніше, за допомогою різних засобів, які умовно розмежовують мовні рівні. Якщо мовний рівень засобів, використаних у ВТ та ПТ, не збігається, маємо сенс говорити про різнорівневі відповідності. При урахуванні названих параметрів типові випадки відповідностей можна описати таким чином:

➤ **Однозначні еквіваленти**.

До них належать всі випадки, коли незалежно від контексту перекладач має в своєму розпорядженні лише одну відповідність. В

основному такі взаємно-однозначні відповідності, незалежні від контексту, зустрічаються в області лексики; вони і отримали найменування еквівалентних відповідностей або еквівалентів. Однак уявлення про те, що еквіваленти є неодмінно лексичними, не повною мірою відповідає дійсності; воно пов'язане, мабуть, з тим, що однозначні еквівалентні відносини при перекладі встановлюються в переважній більшості випадків саме в області лексики. Граматичні та стилістичні однозначні еквіваленти зустрічаються вкрай рідко; для цих мовних засобів в будь-якій мові характерна варіативність, наявність деякого ресурсу надмірності. Цей ресурс надмірності у сфері граматичних явищ деякі теоретики мови називають *граматичною синонімією*. Проте однозначні граматичні еквіваленти все ж рідко зустрічаються. Наприклад, для багатьох пар мов, де є відмінки, оформлення підмету за допомогою називного відмінка не має граматичних варіантів – тоді при перекладі можна говорити про однозначні еквіваленти. До лексичних однозначних еквівалентів в будь-якій мові відносяться певні групи лексики:

- 1) Терміни
- 2) Власні імена:
- 3) Найменування організацій, партій і т. п. .:

Еквівалентні відповідності виявляються також серед деяких інших груп лексики (числівники, особисті займенники і ін.).

➤ **Варіантні відповідності.**

Назва «варіантні відповідності» зазвичай використовується для позначення лексичних відповідностей, залежних від контексту. До них належать всі багатозначні лексеми, конкретне значення яких реалізується в контексті. Контекст в даному випадку повинен розумітися значно ширше: на вибір, який виробляє перекладач, впливає і *мікроконтекст* (сполучуваність), і *тип тексту*, і *жанр твору*, і *ситуативний контекст*. При цьому урахування мікроконтексту робить вибір однозначним, урахування інших видів контексту залишає перекладачеві більш широкий діапазон свободи вибору. Так, урахування художнього контексту, що включає індивідуальний стиль автора, час написання, жанр, літературний напрям, не перешкоджає множинності можливих відповідностей, варіантні відповідності забезпечують принципову варіативність мовних засобів в такому тексті. Саме наявність арсеналу варіантних відповідностей виправдовує існування різних індивідуальних перекладацьких стилів, дозволяє перекладачеві творчо реалізувати свої індивідуальні пристрасті в слововживанні. Може виникнути враження, що множинність варіантів ПТ властива

художнім, публіцистичним та ін. текстам і не повинна бути властива науковому або технічному тексту, де домінують терміни, перекладні, як ми знаємо, за допомогою однозначних еквівалентів. Але з практики перекладу відомо, що і ці тексти, які вийшли з-під пера різних перекладачів, можуть відрізнятися. Справа в тому, що і в науковому тексті існує ресурс лексики, яка передається за допомогою варіантних відповідностей, причому контекстуальний вибір їх варіативний. Йдеться про нейтральну лексику загальнонаукового опису, яка в кожній мові має велику кількість варіантів, *рівноправних* з точки зору контекстуального вживання. Перевірити це можна на матеріалі російської мови. Низка синонімів: «*существует*», «*имеется*», «*есть*», «*имеет место*»; «*исследовать*», «*изучать*», «*анализировать*» та ін. створюють базу рівноправного синонімічного варіювання, спираючись на яку перекладач створює свою версію тексту, лише формально відмінну від версії іншого перекладача, але тим не менш еквівалентну. В області граматичних засобів мови варіантні відповідності також поширені досить широко.

➤ Трансформації.

У цю групу потрапляють всі відповідності, які перекладач «*вибудовує*» самостійно, не користуючись готовим арсеналом засобів. Уявлення про те, що до трансформацій перекладач вдається в крайньому випадку, виявивши, що готових відповідностей немає, доводиться визнати, щонайменше, наївним. Процес породження перекладу як «*вторинного*» тексту – явище синтетичне, що включає в себе апріорне знання про відмінності мов, і навряд чи він містить етап «перевірки» тексту на наявність еквівалентів. Швидше за все, спроба застосування всіх трьох описаних прийомів пошуку відповідників відбувається одночасно, і ймовірність успіху (що перекладач знайде раніше: потрібний еквівалент або потрібну трансформацію) прогнозувати дуже важко. Так чи інакше, під трансформаціями розуміють *міжмовні перетворення, що вимагають перебудови на лексичному, граматичному або текстовому рівні*. У процесі перекладу зустрічаються трансформації 4 елементарних типів:

- 1) перестановки;
- 2) заміни;
- 3) додавання;
- 4) опущення.

Перестановка. Це зміна в перекладі розташування (порядку знаходження) мовних елементів, відповідних елементів першотвору. Перестановці можуть підлягати слова, словосполучення, частини складного речення, елементарні пропозиції всередині складного,

самостійні пропозиції в системі цілого тексту. Найбільш частотні перестановки членів пропозиції – зміна порядку слів.

Заміна. Це найбільш поширений вид перекладацьких трансформацій.

1 Заміни форм слова:

1.1. Заміни форм слова часто залежать від розбіжностей у граматичному ладі мов. Такі заміни об'єктивні.

1.2. Відмінкові заміни – при розходженні в управлінні словосполучення

2. Заміни частин мови:

2.1. Заміна складного іменника на поєднання прикметник + іменник або іменник + іменник . Ці заміни об'єктивні і іноді представляють собою однозначні відповідності. До трансформацій ми можемо віднести лише ті з них, які перекладач сам «вибудовує» в процесі перекладу:

2.2. Заміна віддієслівного іменника зі значенням діяча на дієслово в МТ

2.3. Проніміналізація, або заміна первинної номінації на вторинну (наприклад, іменника на особовий або вказівний займенник). Ця заміна ґрунтується на рішенні перекладача, який має підставу застосовувати прониміналізацію тільки при перекладі таких типів тексту, де актуальна компресія тексту при перекладі (усний послідовний і синхронний переклад офіційного тексту) і в утриманні немає естетичного компонента (отже, прониміналізація навряд чи можлива в художньому перекладі).

3. Заміни членів речення – необхідна тоді, коли відбувається перебудова синтаксичної структури:

3.1. Заміна пасиву на активний заставу при перекладі на російську мову тягне за собою зміну суб'єктно-об'єктних відношень. Ця заміна характерна для перекладу розмовної мови, де пасивний стан в російському тексті не типовий:

3.2. Заміна членів пропозиції (предикатів – суб'єктів) також пов'язана з традиціями ситуативного слововживання:

4. Синтаксичні заміни в складному реченні

4.1. Заміна складного речення простою.

4.2. Заміна простого речення на складне.

4.3. Заміна складносурядного речення на складнопідрядне.

4.4. Заміна сполучного зв'язку і на безсполучниковий

5. Лексичні заміни. Цей розряд заміни описаний багатьма авторами. Однак і визначення, пропоновані дослідниками, і ілюструє їх фактичний матеріал приводять до плутанини, яка позбавляє поняття «лексичні

заміни» певних меж. Так, Т. Р. Левицька і А. М. Фитерман, коментуючи всі види лексичних замінь, в основному ведуть мову про контекстуально обумовлені відповідності, тобто про варіантні відповідності. Автори не дають розгорнутого визначення лексичних трансформацій, але відзначають, що дані явища обумовлені відмінностями в смисловій структурі слова і різними нормами сполучуваності в двох мовах. Але такими характеристиками володіє вся лексика мови, за винятком тієї, яка передається за допомогою однозначних еквівалентних відповідників. Лексичні трансформації виділяє і В. Н. Комісарів. Відзначаючи, що «лексичні трансформації описують формальні і змістовні відносини між словами і словосполученнями в оригіналі і перекладі», – а це, власне кажучи, можна сказати про будь-який різновид відповідностей – автор в якості першого ж наводить приклад транскрипційні відповідності, які, як ми спостерігали, являють собою однозначні еквіваленти. Спробуємо знайти об'єктивні критерії, щоб відмежувати лексичні трансформації і, зокрема, лексичні заміни від всіх інших видів перекладацьких перетворень, що призводять до створення відповідності. Відмінності в смисловій структурі, нормах і ресурсах функціонування відповідних по денотату слів в різних мовах є завжди. Цим, зокрема, і обумовлена «неповнота» відповідності тексту перекладу тексту оригіналу, про яку говорилося, визначаючи поняття «еквівалентності». Однак, в одних випадках при перекладі вдається дібрати слово або словосполучення, за своїм семним складом і контекстуальним відтінком відповідне слову оригіналу, а в інших – ні, і тоді доводиться використовувати слово з іншим семним складом, а не передані компоненти значення компенсувати, передавши їх за допомогою контекстуального оточення, або ж пожертвувати ними.

У перших випадках можна говорити про варіантні відповідності, а якщо контекст не важливий, оскільки значення слова від нього не залежить – про однозначні еквіваленти. У випадках другого роду відбувається перетворення, трансформація лексеми – і тоді ми маємо право говорити саме про лексичної трансформації. Слід зазначити, що лексичні заміни завжди є одним із можливих рішень, і оскільки при цьому часто відбувається втрата деяких компонентів сенсу, перекладач вирішується на лексичні заміни вкрай рідко. Серед випадків лексичних замінь найбільш часто зустрічаються, мабуть, чотири: часткова зміна семного складу вихідної лексеми, перерозподіл семного складу вихідної лексеми, конкретизація і генералізація.

Часткова зміна семного складу вихідної лексеми. Як вже зазначалося, застосування такого роду лексичної заміни обумовлено

контекстом, як широким, в тому числі ситуативним, так і вузьким – сполучуваністю в рамках літературної норми МП.

Перерозподіл семного складу вихідної лексеми. Такий перерозподіл необхідно, якщо вихідна лексема містить в своєму складі семи, які неможливо передати одною лексемою МП, а також в разі, якщо є небезпека порушити правила сполучуваності.

Конкретизація. Конкретизацією зазвичай називають заміну слова чи словосполучення з більш широким референціальним значенням на слово або словосполучення МТ з більш вузьким референціальним значенням. Конкретизація може бути мовною та контекстуальною. Контекстуальна конкретизація усвідомлено вводиться перекладачем і залежить не тільки від міри осягнення ним оригіналу, але і від індивідуальних уподобань, які формують індивідуальний стиль перекладача.

Генералізація. Це заміна, зворотної конкретизації, коли в перекладі з'являється слово з більш широким референціальним значенням, ніж слово іноземної мови. Причини застосування цього виду лексичних заміन в письмовому тексті – ті ж, що і причини появи конкретизації. Однак генералізація має ще одну, дуже велику область застосування – усний переклад, і тут причини її виникнення інші. Вона допомагає перекладачеві в обстановці дефіциту часу швидко знайти відповідність, особливо якщо він не знає конкретного терміна або забув його, але знає, що означає слово в загальних рисах.

?

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть етапи процесу перекладу.
2. Що таке одиниця перекладу? У чому полягає проблема її вичленовування
3. Схарактеризуйте переклад на рівні фонем.
4. Схарактеризуйте переклад на рівні морфем.
5. Схарактеризуйте переклад на рівні слова та словосполучення
6. Що таке однозначні еквіваленти?
7. Що таке варіантні відповідники?
8. Назвіть п'ять ключових слів, які характеризують ваше розуміння теорії трансформацій.

Тема 8. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Лексична безеквівалентність. Транслітерація та калькування.
2. Специфіка перекладу слів-реалій. Описовий переклад.
3. Структурні екзотизми. Випадкові без еквіваленти.
4. «Фальшиві друзі» перекладача.

1. Лексична безеквівалентність. Транслітерація та калькування.

Слова та сталі словосполучення МО, які не мають більш менш повних відповідників у вигляді лексичних одиниць (слів або сталих словосполучень) у МП, прийнято називати безеквівалентною лексикою. Відсутність у МО лексичного еквівалента для лексичної одиниці МП не означає відтак, що її значення взагалі не піддається відтворенню при перекладі. Здебільшого, воно відтворюється за допомогою певних прийомів.

Факт лексичної безеквівалентності означає лише, що значення лексичної одиниці МО не може бути передане аналогічним, «симетричним» чином – за допомогою лексичної одиниці МП. Інакше кажучи, лексична безеквівалентність у перекладі переважно має не абсолютний, а відносний характер, і про неї взагалі можна було б не говорити, якби вона не була пов'язана з певними і достатньо специфічними перекладацькими труднощами, про які перекладачам необхідно знати і які необхідно уміти долати. Існують наступні засоби передачі безеквівалентної лексики при перекладі, які утворюють особливий клас прийомів і не відносяться ні до підстановок, ні до трансформацій. За своєю суттю цей прийом аналогічний запозиченню іноземного слова.

У якості перекладацького еквівалента безеквівалентної одиниці МО використовується її графічно-фонетичне відтворення, яке у письмовому перекладі передається буквами МП, а при усному перекладі вимовляється відповідно до фонетичних правил МП. Прийом транслітерації доцільний лише тоді, коли еквівалент

дійсно відсутній. Але повністю недоцільним є його застосування в тих випадках, коли у МП наявний «нормальний» еквівалент. Наприклад, незрозуміло, навіщо деякі перекладачі німецької художньої прози транслітерують слово *Kellner* («кельнер») замість того, щоб використати існуючий еквівалент *офіціант*, або писати українськими/російськими літерами назву спиртного напою *Kummel* («кюммель») замість того, щоб перекласти просто: *тминна горілка / горілка з тмином*. Слід мати на увазі, що транслітерація може викликати у читача неадекватне сприйняття. Наприклад, він може подумати, що кельнер це якийсь надзвичайний офіціант, а *кюммель* – щось із екзотичних напоїв. Необґрунтована транслітерація призводить лише до «забруднення» МП. Позитивною якістю транслітерації як засобу перекладу без еквівалентної лексики є її надійність у тому плані, що, транслітеруючи нове, часто малозрозуміле слово, перекладач по суті справи передає лише його графічну або фонетичну оболонку. Змістовна ж сторона слова розкривається здебільшого лише через контекст. Тим самим перекладач уникає тлумачення нового поняття та пов'язаного з цим ризику невірної його інтерпретації. Недоліком транслітерації як прийому перекладу є те, що механічна передача безеквівалентної лексичної одиниці (адже такою транслітерація по суті справи і є) не завжди дозволяє розкрити для реципієнта перекладу зміст нового поняття, яке для нього може лишитися або зовсім незрозумілим, або зрозумілим лише приблизно – із контексту.

Цей недолік транслітерації можна компенсувати примітками перекладача, які він може подати у дужках або виносках.

Попри усі свої недоліки транслітерація у певних випадках є чи не єдиним можливим прийомом відтворення безеквівалентної лексичної одиниці при перекладі. Так, важко уявити собі, яким ще чином, ніж через транслітерацію, можна було передати такі реалії із середньовічних германських міфів, *Gral* (*чаша з кров'ю Христа*) або *Nibelungen* (королі Бургундії), тощо.

Калькування. Суть цього прийому полягає в тому, що складові частини безеквівалентної лексичної одиниці (морфеми безеквівалентного слова або лексеми безеквівалентного сталого словосполучення) замінюються їх буквальними відповідниками на мові перекладу. Таким чином, наприклад, був введений в український / російський обіг термін *дитячий садок / детский сад* (калька німецького *Kindergarten*), таким же прийомом перекладаються на українську мову терміни: *коммерческий банк* –

комерційний банк, тощо.

2. Специфіка передачі слів-реалій. Описовий переклад.

Слова-реалії. Переклад реалій становить частину проблеми передачі національного та історичного колориту певної країни. **Реалії – це предмети матеріальної культури, які характерні для того чи іншого народу, національності чи общини та виражають національну самосвідомість і колорит.** В лінгвістиці і перекладознавстві реаліями називають слова та вирази, які позначають ці предмети. Причиною безеквівалентності цих лексичних одиниць є відсутність у практичному досвіді носіїв мови перекладу предметів та явищ, а разом з цим, і понять, які означають ці слова. Так, наприклад, більшості україномовних / російськомовних не відомі такі поняття, як *primaries* (попередні вибори, які визначають кандидатів у президенти від двох основних політичних партій у США). В свою чергу, мало кому із іноземців відомо, що таке *гетьман*, *макітра*, *жупан*, тощо. Не мають відповідників у багатьох мовах назви грошових одиниць, назви реалій фізичної географії, тощо.

У перекладознавчих працях «реалія» як термін з'явилася у 40-х роках. Його уперше вжив А.Федоров. Реалії характерні для мови художньої літератури та засобів масової інформації, нерозривно пов'язані з культурою певного народу. Існує багато класифікацій реалій, в основному виділяються такі групи як географічні, етнографічні та суспільно-політичні реалії.

З проблемою перекладу реалій перекладач зустрічається дуже часто. Так як реалії позначають поняття, які відсутні в інших культурах, вони завжди становлять особливу складність в процесі перекладу. З іншого боку, ці складнощі забезпечують інтерес до даної проблеми. У процесі перекладу реалій виникають два основних складних моменти: відсутність у мові перекладу еквівалента через відсутність у носіїв цієї мови об'єкта, який позначає реалія (референта) та необхідність передати не тільки семантику, а й колорит - національне та історичне забарвлення. Існують такі основні способи передачі реалії у процесі перекладу: транскодування (транскрипція або транслітерація), калькування, описовий переклад та гіпонімічний переклад.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами

абетки мови перекладу. Дуже часто транскодування застосовується при перекладі інтернаціональних реалій. Головною позитивною якістю транскодування є його максимальна стислість. Завдяки транскрипції та транслітерації створюється певний експресивний потенціал: у контексті слів рідної мови транскрибоване слово виділяється як чуже, надає предмету, який воно позначає, конотацій небуденності, оригінальності. Але все ж використовувати цей прийом треба дуже обережно, так як перенасиченість тексту транскодованими реаліями не зближує читача з оригіналом, а навпаки віддаляє. Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад. Наприклад «skyscraper» - *хмарочос / небоскреб*. Часто використовується і напівкалькування, що являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови перекладу.

Описовий переклад - це такий прийом перекладу, коли слово замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова, при цьому опис не повинен бути надто докладним і складним. Це, мабуть, чи не найуживаніший прийом перекладу безеквівалентної лексики, який полягає у передачі значення безеквівалентної лексичної одиниці за допомогою розгорнутого опису. Позитивною стороною описового перекладу є те, що він здатний досить повно розкрити суть явища, яке виражене безеквівалентною лексичною одиницею. Саме тому у деяких авторів він називається пояснювальним. Його недоліком є громіздкість, яка певним чином може негативно впливати на якість перекладу. У слов'янських мовах він фактично не застосовується

Гіпонімічний переклад - заміна видового поняття на родове, тобто передача реалії мовною одиницею, яка має більш широке значення. За своїм значенням це прийом генералізації, який дуже часто використовується. Він дозволяє відмовитись від транскрипції та провести заміну понять, різниця між якими в умовах даного контексту незначна.

Вирішальним при виборі між транскрипцією і перекладом реалії є та роль, яку вона грає в змісті, яскравість її колориту, тобто міра її висвітлювання в контексті. На думку вчених, при транскрипції «звичайні і звичні в мові оригіналу слова і вислови в мові перекладу випадають із загального лексичного оточення, відрізняються своєю чужерідністю, внаслідок чого, привертають до себе посилену увагу», а це порушує рівновагу між змістом і формою,

чим відрізняється адекватний переклад. При передачі реалій ж реалій іншим шляхом утрачається характерне забарвлення мови, носіями якої вони є: зникає частина національного або історичного колориту.

Всі засоби передачі реалій в перекладі необхідно ув'язувати з тим, в якій мірі запроваджені слова, знайомі читачу; якщо вони незнайомі, чи не підказане часом значення реалії контекстом. Дуже важливим є те, щоб враження від перекладеної реалії у читачів було б таким же, як у носіїв мови, з якої реалія перекладена.

3. Структурні екзотизми

Ця група безеквівалентних лексичних одиниць МО схожа з випадковими безеквівалентами тим, що предмети і явища, які вона означає, наявні також і у практичному досвіді носіїв МП, але також не мають в ній еквівалентів. Відмінність же структурних екзотизмів від випадкових безеквівалентів полягає у тому, що МП просто не має тих засобів, які були б аналогічними засобам МО та дозволяли б створити достатньо компактне найменування для згаданих предметів та явищ. Так, наприклад, німецьке словосполучення у певних випадках виражає одним складним словом достатньо тонкі деталі навколишньої дійсності, в той час як в українській мові для цього потрібна розгорнута характеристика. Як німецька, так і українська мови володіють засобами префіксально-суфіксального словотворення, які кожній із цих мов дозволяють утворювати слова, які неможливо відтворити засобами іншої мови. Значення цих слів можуть бути передані іншою мовою лише за допомогою більш або менш громіздких словосполучень: *unverwechselbar – те, що ні з чим не сплутаєш*. Лексичні одиниці МО з неможливою для МП словотворчою структурою при порівнянні МО з МП виглядають (збоку МП) незвично, майже екзотично. Тому вони називаються структурними екзотизмами. Вони близькі до випадкових безеквівалентів – це лексичні одиниці означають предмети і явища, які наявні у практичному досвіді як носіїв МО, так і носіїв МП, але в МП з деяких причин (часом таких, які неможливо навіть пояснити) не отримали свого еквівалента. Так, наприклад, в українській мові немає спеціальних означень для відрізків доби, які у германських мовах виражають тривалі

часові проміжки (*час зранку до полудня*), (*час між полуднем та вечором*).

4. «Фальшиві друзі «перекладача».

Це найбільш відомий клас лексичних «провокаторів», про який чимало написано у науковій літературі. До них належить значна частина інтернаціоналізмів, тобто лексичних одиниць МО, які схожі за своїм звучанням і/або своїм графічним зображенням з лексичними одиницями МП. «Фальшиві друзі перекладача» це ті інтернаціоналізми в МО, які повністю або частково розрізняються за значенням зі своїми аналогами за звучанням та написанням в МП. Недосвідчені перекладачі нерідко потрапляють у пастки фонетичної схожості, під якою приховуються суттєві семантичні розбіжності (укр. «*гребля*» – рос. «*гребля*») «Удавані друзі перекладача» поділяються на чотири основні типи.

До першого типу належать слова МО, які співзвучні словам МП, але повністю відмінні з ними за своїм значенням. До другого типу належать такі багатозначні слова МО, у яких частина значень співпадає зі значенням зовнішньо схожого слова МП, а частина значень відрізняється. «Удавані друзі» цього типу трапляються частіше, ніж ті, які належать до першого типу. До третього типу належать лексичні одиниці МО, у яких є схоже за звучанням або написанням слово МП, яке за одним із своїх значень є еквівалентом слова МП, але теж саме слово МП має ще одне або декілька значень, які не мають нічого спільного зі звуковим (графічним) аналогом у МО. Особливу групу «удаваних друзів перекладача» (четвертий тип) утворюють назви різних величин вимірів, які співзвучні в МО та МП, але не співпадають за кількістю.

?

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення транскодування.
2. Яка лексика є безеквівалентною?
3. Що таке транслітерація у перекладі?
4. Наведіть приклади калькування.

5. Наведіть приклади описового перекладу.
6. Що таке слова-реалії? Чи трапляються вони у перекладі споріднених мовних систем?
7. Опишіть проблему «фальшивих друзів» перекладача. Яким чином це відображено у слов'янських мовах?

Тема 9. ГРАМАТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

План

1. Місце граматики в структурі мови.
2. Причини застосування граматичних перекладацьких трансформацій.
3. Види граматичних трансформацій

1. Місце граматики в структурі мови

Як відомо, граматика поділяється на морфологію – правила, що стосуються слів і синтаксис – правила формування речень. Частини мови – основне поняття в граматиці, без якого неможливо було б вивчати різні мови. За допомогою частин мови людина розрізняє речі, їх якості, дії та признаки. В структурі мови граматиці відводиться центральне місце. Вона виконує абстрактне «технічне» описання устрою мови і виявляє граматичні ознаки слів. Граматичні ознаки – це абстрактне мовне значення, властиве рядам слів і синтаксичних конструкцій, і яке має у мові стандартне вираження. Так, слова *бігти, йти повзти* передають значення процесу та невизначеної форми дієслова, а слова *беріз, вікон, дітей* передають родовий відмінок множини іменника.

Якщо лексичний запас мови та фонетичні правила змінюються при розширенні контактів з іншими мовами, то граматика є найбільш стійкою до впливу інших мов. Вона формує непроникну систему, тому в українській / російській мовах важко знайти нормативний відповідник таким граматичним явищам польської / англійської мови, як артикль, допоміжне дієслово в питальному чи негативному реченні, узгодження

часів у складному реченні тощо. Вивчаючи граматичні системи різних мов, мовознавці дійшли висновку, що неможливо побудувати єдину систему частин мови для всіх мов, кожна конкретна мова має низку особливостей. Так, в українській, польській мовах – 7 відмінків, в російській – 6, англійській їх тільки 2, а в угорській мові – 22. У мовах, що суттєво відрізняються своєю будовою від європейських, існують такі граматичні категорії, які нам важко навіть уявити. Отже, ці самі особливості граматичної системи мови і становлять проблему для перекладача.

2. Причини застосування граматичних перекладацьких трансформацій

Між граматичними системами слов'янських мов є певні розходження, які в процесі перекладу диктують застосування певних граматичних перекладацьких трансформацій. За наслідками аналізу перекладів граматичні трансформації складають 83,7 %, зокрема, заміни частин мови – 5,3 %, станів дієслова – 9,6 %, відсутніх синтаксичних конструкцій (герундіальних і інфінітивних) – 11,7 %, та ін.

З конкретних причин граматичних трансформацій відзначимо дві головні: це відсутність формального граматичного відповідника в одній з мов та різниця у сфері застосування того чи іншого граматичного елемента.

Головна особливість граматичного аспекту перекладу полягає у жорстко детермінованих відносинах між системами мови-джерела і мови-перекладу, які в більшості випадків прописують однозначний вибір перекладацького рішення. Отже, виникаючі в процесі перекладу трансформації граматичних елементів є системно обумовленими. Їх загальною властивістю є те, що вибір відповідної граматичної одиниці у мові-перекладі робиться автоматично і які-небудь відхилення від прописаних системою мови правил виключені.

Так, зовсім не залежать від волі перекладача такі трансформації, як заміна граматичного роду іменників, що позначають істоти: (*Собака гавкнув – Собака гавкнула*); перехід від однини до множини деяких іменників та ін. У той же час очевидно, що, не зважаючи на сувору детермінованість відносин між граматичними системами мов, в них завжди є елементи, які припускають деяку варіативність перекладу. Ці відхилення пояснюються наявністю синонімічних засобів вираження, більшою частотністю використання одного елемента в ущерб іншому, наявністю лакун в граматичній системі однієї з мов, контактуючих при перекладі та ін.

3. Види граматичних трансформацій

Види граматичних трансформацій дуже різні, тому важко дати їх повний перелік. Граматичні нюанси настільки численні і специфічні, що завжди лишають місце для нового неочікуваного варіанту перекладу. Принципово вони можуть бути зведені до чотирьох типів: заміни, перестановки, добавлення, опущення.

Заміни – один з самих розповсюджених видів граматичних трансформацій, що стосуються як морфології, так і синтаксису. Деякі з граматичних заміни вже згадувалися в попередньому тексті лекції, як то: зміна роду і відмінку іменника, перехід з однини до множини, заміна пасивної конструкції активною чи навпаки, заміна інфінітивної чи герундіальної конструкції підрядним реченням.

Модальні дієслова у германських мовах мають більшу палітру відтінків значень, яких не мають слов'янські, отже при перекладі речень з модальними дієсловами доводиться замінювати відсутні слова найближчими за значенням. Замінюється граматична категорія часу, відсутня в українській, російській, польській граматиці, наприклад, перфектні та подовжені часи. Перераховані випадки не вичерпують списку граматичних заміни. В цих трансформаціях беруть участь всі частини мови, всі члени речення і всі синтаксичні конструкції, що і пояснює їх численність і різноманітність.

Перестановки – інший різновид граматичних трансформацій, який зводиться до зміни лінійного розташування елементів висловлювання, найчастіше – членів речення. Причини застосування перестановок полягають в різниці нормативних установках систем різних мов. Наприклад: конструкція *There are many people at the bus stop* українською може бути перекладена як: *На автобусній зупинці багато людей*, або *Людей на автобусній зупинці багато*, тощо.

Різниця в граматичній побудові відмінків іменників також найчастіший привід зміни лінійного розташування елементів висловлювання.

Порядок слів змінюється при перекладі питальних речень, і особливо, коли в них є прийменники, винесені в українському варіанті на перше місце. В англійському варіанті перекладу вони займають останнє місце.

Про що ця книга? - What is this book about?

Безособовим реченням у слов'янських мовах, в яких повідомляється про моральний або фізичний стан людини або об'єкту, відповідають в англійській мові особові речення. Присудок в таких реченнях звичайно виражений поєднанням *to be* + *прикметник*. При

перекладі на українську мову відбувається перестановка майже всіх членів речення. *Cyprus is rather hot in summer* = *Влітку на Кипрі дуже спекотно..*

Як бачимо, два останні приклади демонструють поєднання перестановок елементів із замінами частин мови, які входять до складу речення оригіналу. Такий прийом комбінування трансформацій досить поширений в практиці перекладу.

Додавання - граматична трансформація, при якій у перекладеному тексті з'являються нові лексичні елементи, експліцитно розкриваючи те, що в оригіналі виражено граматично. Так, система української/російської/польської граматики дозволяє формування загального питання одним смисловим дієсловом *Знаєте?*; граматична норма багатьох германських мов мови потребує в цьому разі добавлення допоміжного дієслова та специфічного порядку слів: *Do you know?*(англ.).

Опущення - вид граматичних трансформацій, протилежний добавленням. Мова йде про опущення в перекладі надлишкових мовних одиниць. В більшості випадків це елементи, які відносяться до структури мови: так, деякі займенники, вживання яких в англійському реченні рекомендоване системними правилами, будуть надлишковими в українському / російському / польському перекладі:

I washed myself = *Я вмився / Я умылся*

Як відомо, артиклі, допоміжні дієслова у заперечних чи питальних реченнях відсутні в багатьох слов'янських мовах, тому вони не перекладаються взагалі.

Грамматичні трансформації є найкращим шляхом досягнення еквівалентності перекладу. Слід звернути увагу на те, що лексичні одиниці, що передають понятійний зміст тексту, виступають у певних граматичних формах і тому значення, виражені цими формами можуть становити джерело додаткової денотативно! інформації. Тим самим, ще раз підтверджується актуальність передачі в перекладі значень граматичних одиниць.

Слід пам'ятати, що для більш успішного перекладу і пошуку потрібного відтінку значення або граматичного нюансу перекладачу необхідне дуже хороше знання рідної мови в активній формі. Перекладач повинен розуміти це і прагнути поглиблення знань рідної мови, розширюючи таким чином знання іноземної.

Питання для самоконтролю:

1. Яке місце посідає граматики у системі мови?
2. Як пов'язані поняття «еквівалентність» та «граматична трансформація»?
3. Наведіть приклади граматичних трансформацій.
4. Назвіть види граматичних трансформацій.

Тема 10.

ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА.

План

1. *Специфіка професії перекладача.*
2. *Фаховий рівень підготовки перекладача на сучасному етапі.*
3. *Перекладацький етикет.*
4. *Мова перекладача. Культура мовлення.*

1. Специфіка професії перекладача.

У наш час значення перекладу і діяльності перекладача усних і письмових текстів є беззаперечним. Але виникає питання, що є більш важливим для сучасного суспільства, праця з усного перекладу чи письмового.

На це просте запитання нелегко дати відповідь. З одного боку, перекладач забезпечує письмовим оформленням твори різних жанрів, стилів, надаючи змогу сучасним і наступним поколінням ознайомлюватися з тими чи іншими творами. З іншого боку, існує ціла низка ситуацій, для яких на сьогодні важливішим є актуальний, вчасний або терміновий (негайний) переклад. Все більше питань (як робочих, так і побутових) потребують обговорення, консультацій, порад, спроб, які не можна організувати і забезпечити їх проведення без усного перекладу.

Діяльність перекладача характеризується з одного боку, консервативністю. Вона вимагає вміння зосереджуватися і працювати необмежено в часі, терпіння і витримки, вміння стилістичної правки тексту, добору влучного слова, навички роботи з різними словниками, тощо. З іншого боку, працюючи у синхронному режимі перекладач повинен володіти значним вокабуляром, вмінням зосереджуватися у будь-яких умовах праці, мати сформовані навички послідовного і синхронного перекладу, різних видів, бути ерудованою людиною, вміти вчасно проявити свою поліглотичну ерудицію, актуалізувати будь-які необхідні знання для того, щоб забезпечити негайне і правильне розуміння оригіналу повідомлення.

У будь-якому разі, перекладацькі спеціальності не є легкими. Вони вимагають від майбутніх професіоналів водночас і фізичної загартованості, і відмінних перекладацьких й мовних знань, вмінь, навичок, і знань основ психології людини, дипломатії тощо. Отже, у залежності від власних здібностей майбутній перекладач повинен сам вирішити для себе, яку спеціальність він має обрати, і цілеспрямовано рухатися до наближення своєї мети.

2. Фаховий рівень підготовки перекладача на сучасному етапі

Професія перекладача є дуже відповідальною. У компетенції перекладачів – створення тексти поза культурними і мовними бар'єрами (у тому числі й тексти про інші тексти). Саме перекладачі виступають консультантами і референтами своїх керівників та замовників перекладів. Спеціалісти є дійсними фахівцями, експертами у своїй галузі і несуть відповідальність за свою діяльність. Перекладачі виконують дії, які замовники не можуть здійснити без їхньої допомоги. Умови професійної діяльності перекладача визначаються її метою та характером матеріалів, що використовуються: перекладачі працюють з текстами, «поставляють» « тексти для міжкультурної комунікації і «продають» свої переклади.

На думку Ю. Хольц-Мянттярі, перекладацька компетенція (тобто професійна належність) означає:

- Перекладач повинен вміти «специфікувати» свій майбутній текст, зрозуміло і досконало пояснювати замовнику можливості використання даного тексту і його функції (в яких умовах, з якою метою, у якій галузі, який стиль перекладу і т. ін.), структуру тексту перекладу відповідно до його функцій. Для цього він

повинен як експерт уміти аналізувати комунікативні цілі замовника, автора тексту на МО і адресата перекладу в межах відповідних культур та на основі такого аналізу формувати умови своєї діяльності.

- Перекладач повинен вміти «проектувати» тексти. Для цього необхідно не тільки володіти мовною компетенцією, а й знати, як в іншій культурі говорять і пишуть в тому чи іншому випадку, яких тем можна торкатися в бесіді, а які краще обійти (наприклад, чи варто запитувати партнера-японця про його родину, американця про те, на чому він робить свій бізнес), які аргументи слід наводити, щоб досягнути певної мети (наприклад, як у Франції рекламують авто), які засоби комунікації краще використовувати (тобто, якої довжини повинні бути паузи в бесіді, як гучно слід промовляти, чи варто про певні речі говорити по телефону чи краще написати листа).
- Перекладач повинен уміти проводити дослідницьку роботу, набувати знань, необхідних для функціонально правильного, змістовного мовлення. Усі ці знання необхідно розвивати у процесі підготовки майбутніх перекладачів [цит. за : 18, с. 29].

Спроба Ю. Хольц-Мянттярі пов'язати свою концепцію з біологічно-соціальними аспектами перекладацької діяльності, без сумніву, представляє науковий інтерес. Зазначається, що усіякій перекладацькій діяльності притаманна певна структура, до якої обов'язково належать такі ролеві фактори: характер операції, яка відбувається (*хто що робить*), позиція операції у часі і просторі (*де і коли відбувається*), функція операції (*чому і навіщо її виконують*), професійний аспект операції (*як і за допомогою чого вона виконується*). Перекладач, створюючи текст, намагається правильно побудувати його структуру, щоб досягнути мети, яку поставив замовник.

Отже, підготовка перекладачів – справа нелегка. Вона потребує вирішення багатьох проблем. Підготовка перекладачів має бути системною, цілісною, комплексною, такою, що відповідає вимогам сьогодення. Професійний хист перекладача обумовлюється навичками адаптивності до різних умов діяльності. Навички адаптивності – «це похідна величина від знань та вмінь, які досягаються шляхом копіткої праці та навчання» [цит. за : 18, с. 32].

Шлях перекладача нелегкий, тернистий, бо об'єктом перекладу є не тільки автономне слово чи речення. Об'єктом перекладацького процесу може бути вербальна / невербальна ситуація. Тому правомірним є вживання визначення філолог-перекладач на позначення суб'єкта перекладацького процесу.

Сучасний перекладач має бути обізнаним з теоріями та принципами сучасного перекладознавства, розумітися на методиці аналізу фонові інформації, лінгвокультурних аспектів слова, позатекстових структур, етномовного компоненту, індивідуального стилю перекладача, відтворення образу в поетичному перекладі, концептуальної інформації в тексті перекладу, прагматичних трансформацій у процесі перекладу, типів і функцій перекладу, функціонування символу в структурі тексту МО та суцільного тексту, контекстуальної та стилістичної десемантизації слів, міжконтекстуальних категорій, тощо.

Теоретичні та практичні знання майбутні перекладачі здобувають на аудиторних та позааудиторних заняттях. Традиційною є інтеграція теоретичних та практичних завдань, філологізація навчального процесу, поетапний контроль знань. Новими формами роботи є створення майстерні майбутнього перекладача: випуск газет та альманахів з аспектів перекладу, виставка творчих робіт, виступи по радіо та телебаченню, коректування текстів матеріалів тощо.

3. Перекладацький етикет

Перекладацький етикет, або ширше – морально-етичний кодекс перекладача, передбачає усвідомлення і слідування перекладачем цілій низці правил поведінки у суспільстві, під час роботи і у позаробочий час. правил і норм. ***Це перелік поведінки, якими повинен керуватися справжній перекладач у своєму житті.***

Відомо, що мета теорії і практики перекладу як навчальної дисципліни полягає у формуванні компетенції та компетентності, гуманістичного світогляду, поваги до загальнолюдських норм та національно-культурних правил етикету. Отже, основними напрямками морально-етичного розвитку майбутнього перекладача є:

- ✓ формування правильного розуміння і, об'єктивної оцінки подій суспільно-політичної ситуації в світі;
- ✓ формування високоморальних норм і правил поведінки у будь-яких ситуаціях;
- ✓ оволодіння професійними знаннями, вміннями і навичками у повному обсязі, а також фоновими знаннями;
- ✓ вміння вести зустріч, бесіду, дискусію тощо.

Перекладач завжди повинен бути порядним громадянином своєї країни. Він завжди має порядно поводитися з оточуючими, бути вихованим, витриманим, терплячим до недоліків інших, уважним до свого оточення і своєї праці. Працездатність перекладача має бути

невичерпною. Він має бути спроможним чекати скільки потрібно, вміти реагувати на різні ситуації і вчинки осіб (у тому числі й провокаційні) витримано, або, навпаки, негайно, залежно від адекватного становища, але виключно у межах закону. Він завжди готовий працювати понаднормово. Звичайно, для цього потрібно завжди підтримувати задовільним свій стан здоров'я і бути у гарній фізичній формі.

Перекладач повинен вміти миттєво аналізувати висловлювання з урахуванням комунікативних установок ситуації спілкування і завжди знати, як можна перекласти некоректні або грубі, просторічні вирази, негативні емоційні вислови та ін., як краще оформити ту чи іншу думку.

Перекладач повинен вільно орієнтуватися в особливостях національно-культурної поведінки різних країн сучасного світу, їх закони, традиційні свята і обряди, етикетні форми поведінки і вбрання, значення загальноприйнятих і загальноновживаних жестів, міміки тощо. Будучи людиною з вищою освітою, він ніколи не виявить неповаги або непорядності до інших.

Яку б посаду не обіймав перекладач, він завжди має бути надзвичайно вимогливим до себе: виглядати неброско, скромно, акуратно, навіть педантично, по-діловому, не вирізнятися на зустрічі від інших, не привертати зайвої уваги до себе одягом або зачіскою, парфумами, своєю поведінкою, не затьмарювати собою перших персон зустрічі. У зв'язку з цим на посаду перекладача, добирають осіб певного зросту, без особливих зовнішніх прикмет, видимих вад, таких, хто володіє поліглотичною ерудицією, динамічною пам'яттю, вміннями синтезувати і аналізувати інформацію, навичками індуктивного і дедуктивного способів мислення тощо.

Історія знає багато випадків, коли перекладачі, крім своєї безпосередньої функції, виконували різні державні або комерційні, наукові, правничі, військові завдання, медико-психологічні установки тощо. Але у будь-якому випадку вони завжди відстоювали інтереси тієї установи (ширше – країни у цілому), на яку вони працювали. Тому сучасні молоді перекладачі повинні завжди бути уважними і обережними у своєму відношенні до учасників зустрічі, особливо до їх пропозицій, дарунків, обіцянок, пам'ятати про те, що ніколи цінні або коштовні подарунки не бувають даремними і дармовими; звичайно – це привід для вербування, переманювання на свій бік, або гірше – провокації чи диверсії. З іншого боку, цим можна нанести моральні або матеріальні збитки своїй установі / країні чи іншим державам світу. Тому не слід компрометувати і не дискредитувати себе і, тим більше, свою установу і країну.

Сучасне життя є надзвичайно динамічним, і в житті кожної країни

трапляються різні негативні події або негаразди. Але вони не повинні викликати нарікань або скарг на економічні, політичні та інші труднощі. Все своє життя справжній перекладач завжди залишається патріотом, люблячим, відданим і вдячним сином (або донькою) своєї країни і свого народу.

Щодо виконання своєї роботи, то перекладач повинен завжди бути пунктуальними, навіть педантичними. Це стосується не тільки термінів виконання замовленої роботи, а й якості. Перекладач не має права загубити якісь папери, що були передані йому для перекладу, спізнитися на зустріч, переговори та ін., які він перекладає, відлучатися без дозволу на певний час, не приходити на роботу без попередження і поважних на те причин, не забезпечити належним перекладом замовника тощо. Не дозволяється за власним бажанням змінювати зміст або форму документа, твору у перекладі, перекладати тільки частину твору, якщо був замовлений цілий твір, покращувати або погіршувати оригінал у перекладі, викривляти першоджерельну інформацію та ін.). Більш того, коли перекладач бере замовлення до роботи, він повинен з'ясувати з замовником, який вид перекладу необхідно виконати, якою є ціль перекладу.

Праця перекладача (і письмових, і усних текстів) має свої особливості і складнощі. На перший погляд здається, що тлумачем легше працювати, ніж перекладачем, оскільки він не зв'язаний часом, отже, йому не доведеться працювати вночі або інший незручний час; він має безпосередній контакт з джерелом тексту перекладу, якого завжди можна перепитати у разі, якщо є незрозумілим вислів чи вжите слово, конструкція тощо. Але в дійсності це не зовсім так. Тлумач-послідовник, а ще більшою мірою – синхроніст може працювати відокремлено, не бачачи джерела, тільки чути його. Він повинен перекладати швидко, відразу, не гаяти час на роздуми про те, як краще перекласти, і тим більше - на заглядання у словник, бо інакше він втратить цілий ланцюг висловів, призначених для перекладу. Синхроніст-нашіптувач повинен крім того вміти відобразити точно всю інформацію. Перекладачеві письмових текстів у цьому плані простіше - весь текст перед ним на папері. Він має час на роздуми, а щодо змісту перекладу, то він може не тільки звіритися зі словником, а й проконсультуватися щодо нього з фахівцями інших галузей або зі своїми колегами. Отже, праця тлумача вимагає від нього значно більшої професійної підготовки і вміння негайно продемонструвати її, ніж від перекладача. Тому вважається, що тлумач-початківець завжди зможе працювати перекладачем, але не кожен перекладач наважиться працювати тлумачем (особливо синхроністом). Хоча таке твердження викликає певний сумнів, оскільки

навички стилістичного шліфування тексту притаманні перекладачу і тлумачу в різній мірі.

Не менш важливим є твердження про те, що перекладач завжди повинен бути помічником свого начальника. Дійсно, він повинен добре орієнтуватися у справах своєї установи, політиці держав, знати, якої мети слід досягнути в тій чи іншій бесіді, передбачати всі позитивні і негативні результати перекладу і вирішення того чи іншого питання тощо. Він повинен допомагати своєму керівнику, сповіщати його про можливі непорозуміння або, навіть, оману, упереджувати їх або, якщо є така нагода, навпаки, допомагати вивідати чи приховати необхідну інформацію. Особливо це має значення у роботі перекладача на вищих рівнях суспільно-політичного життя (наприклад, при підписанні угод, державних чи військових документів, комерційних та економічних контрактів, угод, під час політичних та інших переговорів. Саме на перекладачеві часто лежить відповідальність за хід розмови, її спрямованість і одержані результати. Отже, щоб впоратися з усіма своїми обов'язками перекладач має бути дипломатом і дуже гарним психологом.

4. Мова перекладача. Культура мовлення

Як уже було зазначено вище, перекладач не може не бути філологом, але діяльність перекладача не обмежується суто філологічною працею. Перекладач повинен вільно володіти як мовою оригіналу, так і мовою перекладу. Лінгвістична компетенція перекладача тісно пов'язана з його соціальною компетенцією. Статус перекладача об'ємний, бо перекладацький процес – це поліфункціональна комунікативна діяльність: комунікація між джерелом та перекладачем, з одного боку, перекладачем і реципієнтом – з іншого. Перекладач – це тлумач тексту, ситуації, *«...Гермес, який з'ясовує, експлікує інформацію, передає її реципієнтам і, таким чином, робить можливим процес міжмовної комунікації між представниками різних країн»* [14, с. 150].

Базова підготовка перекладача передбачає вивчення філологічних, перекладацьких, лінгвокраїнознавчих й інших профільних і суміжних курсів, які складають інфраструктуру перекладу. Працюючи над перекладом, необхідно досконально і старанно виконувати лінгвістичний аналіз тексту перекладу, перекладознавчий аналіз оригіналу, ретельно вичитувати одержаний у перекладі твір, не лінитися, звертаючись до словників, щоб не залишати в тексті МП незрозумілих, двосмислених уривків, фраз або так званих «білих плям». Такі частини тексту являють собою не тільки лінгвістичні курйози, а

й демонструють непрофесіоналізм перекладача, а саме, його нерозуміння специфічних рис інших мов як складників іноземних мов, невміння володіти мовними етикетними формами, культурою мовлення.

Культура мовлення перекладача – це не тільки слідування встановленим у даному суспільстві формам мовного етикету. Сюди ж належать й риторичні здібності, його володіння власним голосом, вміння логічно послідовно висловлювати свою думку, відсутність дефектів мовлення, слуху, вміння вислухати співбесідника, створити для нього умови максимальної комфортності спілкування або підвищеної емоційної і психічної напруженості тощо.

До риторичних здібностей перекладача належать:

- ✓ вміння красномовно висловлюватися;
- ✓ знання різних літературних творів і вміння доречно цитувати уривки з них;
- ✓ навички і вміння зацікавити співбесідника;
- ✓ вміння просто і зрозуміло пояснити певну інформацію;
- ✓ голосові здібності (тембр, польотність голосу, ритм, мелодійність, швидкість висловлення тощо);
- ✓ вміння правильно ставити запитання;
- ✓ вміння розпочинати і завершувати зустріч;
- ✓ вміння лаконічно і точно висловлювати думки;
- ✓ утримувати у пам'яті певний уривок тексту перекладу;
- ✓ повністю і логічно послідовно викладати перекладену інформацію;
- ✓ вміти нівелювати і відтворювати необхідну ілокутивну силу висловлювання (тобто принижувати емоційну напруженість, послаблювати нервово супроводження фрази, тощо).

Відмова від перелічених факторів і неухважність або легковірність перекладача можуть призвести до фальсифікації змісту оригіналу. Найпоширенішою причиною того є наявність у будь-якому тексті так званих «фальшивих друзів перекладача». «Фальшивими друзями перекладача» називаються міжмовні омоніми (омофони або омографи), за зовнішньо схожістю яких криються різні за лексичним значенням одиниці МО та МП.

Лінгвістичні основи перекладу закладені в практичних та теоретичних курсах МО та МП. Відомо, що без знань з граматики неможливо оволодіти перекладом, так само, як і без знання лексики, семантики, фразеології та інших мовних пластів.

Ефективність перекладу, нормативна швидкість та майстерність викладу залежить від підготовки перекладача, його фонових знань (тобто, знань суміжних, не суто перекладацьких дисциплін).

Перекладачеві допомагає розуміння мети, осмислення матеріалу МО, хист представити інформацію зрозуміло, за нормами МП. Сучасний перекладач розуміється на прагматико-комунікативному принципі викладання мови. Перекладач несе відповідальність за вірогідність фактичної інформації, за правдивість подій у викладенні їх МО, їх емоційну і раціональну даність. Адаптивне використання мовних одиниць та функціонально-системного підходу має місце у перекладах-поясненнях різних текстів, у відтворенні протокольної, офіційної лексики в ділових паперах, в логічних аргументація наукових текстів, у психологічному трактуванні художніх текстів тощо.

?

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає специфіка професії перекладача?
2. Дайте визначення перекладацького етикету.
3. Якими риторичними здібностями має володіти перекладач?
4. Назвіть складові фахової перекладацької підготовки.
5. Чим культура мовлення перекладача має відрізнятися від традиційного розуміння цього терміну?

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ГЛОСАРІЙ

Адаптація - це такий перекладацький прийом, за якого зміст оригінального тексту відтворюється у перекладі в іншій формі, спрощено або ускладнено, в залежності від соціальної та вікової категорії реципієнтів. Адаптація забезпечує основне відтворення інформації першотвору і зберігає належний обсяг перекладу.

Адекватний переклад - це повноцінний правильний переклад оригінального тексту, за якого його зміст, форма, стилістичні особливості і авторська спрямованість / підтекст відтворюються без спотворення і суттєвих змін. Адекватний переклад завжди є літературним, тобто орієнтованим на літературні норми мови перекладу.

Вид перекладу - це певна перекладацька категорія тексту перекладу, яка узагальнено характеризує його структурні й функціональні особливості та вимоги щодо його виконання. Встановити вид перекладу, означає визначити його тип за такими критеріями: 1) за співвідношенням типу МО та МП; 2) за характером суб'єкта перекладацької діяльності; 3) за типом перекладацької сегментації та способом переробки перекладеного матеріалу; 4) за формою презентації тексту МІГ та тексту МО; 5) за характером відповідності текстів МО та МП; 6) за жанрово-стилістичними особливостями та жанровою належністю перекладеного матеріалу; 7) за повнотою та типом передання смислу оригіналу; 8) за функцією; 9) за ознакою первинності тексту МО; 10) за мотивом виконання перекладу; 11) за ступенем завершеності; 12) за якістю виконання перекладу; 13) за ступенем адекватності; 14) за тематикою

Грамаітичний переклад - це такий різновид перекладу в Давньому Римі, за якого відтворення оригіналу відбувалося на рівні слів; основним, вважалося, є відтворення форми першотвору, а відтворення змісту є другорядним.

Еквівалентність - відношення повної або часткової відповідності певної мовної одиниці МО до одиниці МП. Традиційно у світовому перекладознавстві розрізняють повну еквівалентність (мовна одиниця МО повністю тотожна певній одиниці МП за семантичним обсягом, стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо) часткову еквівалентність (коли певна мовна одиниця МО не є тотожною певній одиниці МП за семантичним обсягом і / або стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо). Відношення повної еквівалентності, які супроводжуються повним співпадінням форми одиниць МО та МП, називаються конгруентністю. У вітчизняному перекладознавстві дослідники розрізняють відношення еквівалентності, тобто тотожності, та відповідності (за яких мовній одиниці МО відповідає мовна одиниця МП іншого рівня, наприклад, слову відповідає словосполучення, речення і т. ін.).

Загальна теорія перекладу - це розділ загальної науки про переклад (перекладознавства), який досліджує й вивчає специфіку та закономірності перекладацького процесу в синхронії та діахронії. Разом із перекладацькою практикою загальна теорія перекладу складає перекладознавство. Історія перекладу, його теорія та перекладацька критика - це основні частини загальної

теорії перекладу. Суміжними дисциплінами з загальною теорією перекладу є текстологія, історія (історіографія), бібліографічна справа (бібліографія), а також філософія, психологія, теологія, комп'ютерна справа, частково математика, фізика, кібернетика тощо.

Компенсація - це перекладацький прийом, за якого смислові частини оригінального тексту, що були втрачені при перекладі, відтворюються в тексті перекладу іншими одиницями або засобами у будь-якому місці перекладеного тексту.

Компресія - це такий перекладацький прийом, за якого той самий зміст тексту оригінала викладається стисло, тобто мовні засоби, таким чином, використовуються економно.

Контамінація - це такий перекладацький прийом, за якого зміст оригінального тексту доповнювався сюжетами з інших творів тієї ж національної літератури, до якої належав оригінальний твір. Контамінація була запроваджена в Давньому Римі.

Контекстуальна заміна (оказіональний відповідник) - це винятковий спосіб перекладу певної мовної одиниці оригіналу, до якого можна звернутися лише в умовах конкретно взятого контексту.

Мова перекладу - це та мова, якою здійснюється переклад.

Мовне посередництво - це такий різновид мовних трансформацій, за якого мовні одиниці оригінального тексту перетворюються і оформлюються таким чином, що стають зрозумілими реципієнту, який не володіє мовою перекладу.

Мовні штампи, або мовні кліше - сталі мовні звороти, регулярно вживані у певній мові, утворені за її законами і літературними нормами. Це мовні кліше, притаманні певному функціональному стилю мови. Мовні штампи характеризуються відносною дисфункціональністю й утраченими семасіологічними зв'язками

Норми еквівалентності перекладу - вимоги, що висуваються до відтворення змісту, форми, стилістики і внутрішнього підтексту оригіналу при його перекладі.

Норми перекладу - сукупність певних вимоги, стандартів, що встановлюються щодо виконання певного виду перекладу безпосередньо або взагалі перекладу як такого. Норми перекладу є загально вживаними і затвердженими для кожного типу перекладу.

Опущення - це такий перекладацький прийом, за якого семантично зайві слова (словосполучення), смисл яких є зрозумілим з контексту, не відтворюються у перекладі.

Переклад - 1) вид людської діяльності, спрямований на відтворення одиниць МО в МП з метою забезпечення комунікації та інформаційного обміну; 2) процес діяльності перекладача по забезпеченню комунікації між носіями різних мов та обміну інформацією між ними; 3) результат перекладацької творчості, тобто текст перекладу в його усній або письмовій формі; 4) умовна назва перекладознавчих дисциплін.

Перекладацький прийом - це засіб, за допомогою якого можна здійснити той чи інший переклад більш точно, правильно, еквівалентно, відповідно до вимог оформлення його виду.

Поєднання - це такий перекладацький прийом, за якого певна синтаксична структура оригінального тексту замінюється на іншу, в якій поєднуються прості речення в одне, суцільне складне речення.

Прагматична адаптація - різновид перекладацької діяльності, спрямований на відтворення оригінального тексту з урахуванням рівня підготовки й сприйняття реципієнтів, їх соціальної і вікової категорії.

Риторичний переклад - це такий різновид давньоримського перекладу, за якого оригінальний текст відтворювався на рівні змісту, дозволялися певні доповнення (див.: перекладацька містифікація, контамінація), формальні показники оригіналу вважалися другорядними щодо відтворення їх у перекладі.

Сегментація тексту - прийом перекладацького аналізу тексту, за якого текст розподіляється на мовні уривки (сегменти).

Спосіб перекладу - шлях виконання певного виду перекладу. Якщо про вид (тип) перекладу можна говорити на рівні певного тексту (абзацу, надфразової єдності тощо), то найменші одиниці перекладу - фонemi, літери, морфеми, деякі словосполучення, а найчастіше - слова (тематичні групи слів) відтворюються певним(и) способом (способами) перекладу. В сучасній науці про переклад виокремлюються такі традиційні способи перекладу: транскрипція - відтворення звукової форми одиниць МО еквівалентними одиницями МП.

Транслітерація - політерне відтворення лексеми МО еквівалентними елементами МП;

Описовий переклад - надання додаткового пояснення (у вигляді словосполучення або речення) значення певної лексичної або синтаксичної одиниці МО при перекладі;

Комбінований переклад - це такий спосіб перекладу, в межах якого сполучаються транскрипція і транслітерація, транскрипція і описовий спосіб, транслітерація і описовий спосіб.

Типологічний аналіз перекладу - це зіставний аналіз змісту і форми оригінального твору та його перекладу з метою встановлення їхньої типологічної збіжності.

Трансфер (трансформація) - це реальна мовна одиниця МП, у яку була перетворена мовна одиниця МО у процесі перекладу. Існують фонетичні, морфологічні, морфемні, лексичні, синтаксичні, фразеологічні та суперсинтаксичні трансформації.

Фонові знання (фонова інформація) - це додаткові екстралінгвістичні наукові, культурні, етнічні та ін. знання, що здатні покращити переклад, допомогти перекладачу більш точно і правильно відтворити оригінальний твір. Першим на необхідність залучання фонових знань при перекладі звернув увагу англійський філософ і перекладач Роджер Бекон (XIII століття).

Форма перекладу - це зовнішня оболонка тексту перекладу, яка вбирає в себе його обсяг, назву, послідовність, структуру(кількість частин, розділів тощо). Зовнішня і внутрішня форми перекладу, тобто його форма і зміст, є основоположними перекладознавчими поняттями, які спираються на філософські категорії змісту і форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жарова Л. П. Складні випадки перекладу з російської на українську мову : методичний посібник. Київ : Знання, 2019. 89 с.
2. Задорожная М.А. Основы теории и практики перевода (русский и английский язык как иностранные). Киев : Изд. центр КДЛУ, 2005. 250 с.
3. Зимомря М.І. Основи теорії та практики перекладу. Ужгород : Ліра, 2015. 254 с.
4. Зінченко І. В. Способи і засоби лексичної номінації. Чернівці : Рута, 2019. 104 с.
5. Кіщенко Ю. В. Вступ до перекладу. Херсон : Вид-во ХДУ, 2017. 98 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: учебное пособие. Москва : Наука 2004. 350 с.
7. Копанев П.И. Теория и практика письменного перевода. Минск : Эксмо, 2005. 280 с.
8. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу Київ : Академія, 2019. 280 с.
9. Корунець І. В. Нарис з історії західноєвропейського перекладу. Київ : КДЛУ, 2020. 187 с.
10. Корунець І.В. Теорія та практика перекладу. Київ : Академія, 2015. 450 с.
11. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2017. 512с.
12. Кочерган М. П. До питання про безеквівалентну лексику і лакуни та способи їх компенсації. *Проблеми зіставної семантики*. Київ : КДЛУ, 1999. С 42-45.
13. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу. Дніпропетровськ : Видавництво «Ліра», 2018. 167 с.
14. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория перевода и методы. Минск : : Наука, 2006. 260 с.
15. Михайленко В.В. Алгоритми перекладу Чернівці : Рута, 2019. 120 с.
16. Мірам Г. Е., Дейнеко В. В. Основи перекладу. Київ : Ніка-Центр, 2020. 237 с.
17. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Вильнюс : Валент, 2021. 240 с.
18. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. Київ : КНЛУ, 2021. 163 с.
19. Тороп П. Х. Тотальный перевод. Тарту : Изд-во Тартуского ун-та, 2019. 220 с.

20. Snell-Hornby M. *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis.* Verlag : Tübingen und Basel, 2010. 302 p.

Навчальне видання
(українською мовою)

Мацегора Іван Леонідович

ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДОЗНАСТВА

Конспект лекцій
для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Філологія»
освітньо-професійної програми «Слов'янський переклад та міжкультурні
комунікації»

Рецензент *О. В. Меркулова*

Відповідальний за випуск *І. Я. Павленко*

Коректор *М. А. Халаши*